

Nr 162.

Av herr **Lindhagen m. fl.**, *angående en expropriationslag för främjande av kolonisationen i Norrland och Dalarna.*

Vid sekelskiftet och de närmaste åren därefter kom nutidens jordfråga i vårt land till ett första avgörande i större omfattning. Det gällde då en uppmarsch i den så kallade norrlandsfrågan i ändamål att bygga dammar till skydd för kulturen inom de landsdelar, som voro mest hotade av den industriella stormfloden.

Överblick.

Denna beslutsamhet har i sin ordning bidragit till att kasta något ljus även över det övriga rikets jordfrågor. Efter de första ansatserna till norrlandsfrågans lösning har riksdagen oavlåtligt beretts tillfälle att syssla med en rikslagsstiftning i jordfrågan. Även regeringen har ägnat saken uppmärksamhet. Tillsättandet av jordundersökningen ledde till norrlandslagstiftningens utsträckning i vissa delar till Värmland. Sedan jordundersökningens arbete avbrutits på grund av de stora omkostnaderna för det nya militärväsendet, som ansågs som en viktigare angelägenhet, återupptogs det sålunda avbrutna arbetet genom inrättandet av jordkommissionen.

I mars 1923 avslutade jordkommissionen sina arbeten. En förpostfäktning på ämnets flesta nu aktuella fronter har därefter ägt rum vid 1924 års riksdag huvudsakligen med anledning av socialdemokraternas motioner i väsentlig anslutning till kommissionens förslag. Denna förpostfäktning har, trots brådstörtad behandling i riksdagens sista timma, dock givit en viss vägledning, hur de nuvarande partiledningarna i riksdagen helst skulle vilja hava det.

Frågans detaljer hava sålunda på ett för allmänheten mera gripbart sätt kommit i dagen och berett rum åtminstone för meningsyttringar. Det visade sig emellertid, att senaste val till andra kammaren icke gävo något påtagligt utslag. En valrörelse i vår tid lämnar föga utrymme för mänskligt kännande och allsidigt bedömande från de meniges sida.

Därtill kommer i detta fall, att, så länge landet, trots allt, betungas med ett härväsende, förblir tydligen omtanken om det senare att vara landets »främsta» angelägenhet. Idéer, handlingslust och penningar få mera såsom ett nödortfött fattigunderstöd stå till buds för den produktiva odlingen. Denna nattfrost lägrade sig, såsom kunde förmodas, i all synnerhet över valrörelsen och förintade mångt nytt spirande liv. »Försvaret främst» är fortfarande den omhuldade gökunge, som uttränger de legitima

telningarna ur boet. Intill dess människornas avvärning blivit hos oss en verklighet, äventyrar även jordfrågan att vara styvbarnet, som blott för skams skull tillkastat något. Sådan var situationen redan vid 1924 års riksdag. Valprogrammen förebådade ingen förändring i densamma, och valet bekräftade farhågorna.

*Människorätt
och ägande-
rätt.*

Den sociala jordfrågan måste få vara vad den är, nämligen en fråga om människorätt. Således en mänsklighetsfråga, en samvetsfråga, en kristendomsfråga, hur man vill kalla det. Häremot resa intressena sitt anspråk, att aktiebolagens och de större enskilda jordinnehavarnas äganderätt till jorden är en högre eller åtminstone nödvändigare lag än människorätten.

De moraliska lagarna hava här ett benådat verksamhetsfält. Utan deras ledning är någon betydelsefull framfärd i jordens bruk avskuren. Även de materiella vinningarna utebliva väsentligen.

Dessa lagar kräva, att den svenska jorden skall stå till buds för omistliga mänskliga behov, i all synnerhet för uppehälle genom jordbruk och för bostad. Den stora jordegendomen har ingen befogenhet att låta jord, som kan utnyttjas för dylika ändamål, ligga obegagnad.

Vidare är det enligt människorätten en samvets sak, att upplåtelser av jord för fyllande av de mänskliga behoven ej få förvanskas genom beroende av enskilda jorddrottars godtycke eller offentliga fogdars kallsinne. De moraliska lagarna slå vakt om hemmens okränkbarhet och arbetets frukter åt dem, som i sitt anletes svett kämpa för sin bärgning och sina andliga behov.

Slutligen förutsätter människorätten, att förenämnda omvårdnad ytterst blir individuell. Individ är ett latinskt ord, som betyder det odelbara. De levande individerna äro samhällets odelbara celler. Deras ofärd är den stora överbyggnadens ofärd. Omvårdnaden måste bestå *Lars och Greta* och just dem. Där de av ödets skickelse slagit rot i en karg jordmån, måste denna uppluckras och befruktas för dem. Det är tillbörligt att komma till dem och ej till en nebulosa av teoretiskt tänkta personligheter, med en påtaglig grundval, från vilken de sedan av egen kraft kunna skapa sig en rimlig tillvaro. Några politikernas företrädesvis från den övre världen slamrande spel i huvudstaden och delvis residensstäderna om makten med brickor och tärningar, med förevändningar och undanflykter är döden för *Lars och Greta* i den tysta, förbisedda vrån i landsbygden. Sådant är läget för människorna i landet.

Kring förenämnda tre principer för jordfrågans lösning fylkade sig norrlandskommitténs majoritet. Den bestod av landshövding Douglas, överdirektören i lantbrukstyrelsen Feilitzen, byråchefen i domänstyrelsen Kinberg och sekreteraren i överståthållarämbetet Berlin, konservativa, samt häradsdomaren Bromée i Billsta, häradshövding Kronlund, hemmansägaren Wiklund från Västerbotten och borgmästaren Lindhagen, liberaler.

Samtliga dessa ledamöter i kommittén voro eniga om, att jordfrågan var en mänsklighetsfråga och ej i första rummet en äganderätts- eller partifråga.

Från en motsatt ståndpunkt utgingo trävarubolagens representanter i kommittén, dåvarande disponenten Arvid Lindman och sågverksägaren Frans Kempe ävensom häradshövdingen Claeson. Dessa tre betonade i alla frågor respekt för bolagens i Norrland och Dalarna ägande- och förvärvsrätt såsom det primära och medgävo endast i ringare eller neutrala avseenden något skattande åt det mänskliga. Några större jordbruksgods finnas endast undantagsvis i nämnda trakter. De spela in först, då mellersta och södra delarna av riket komma med i övervägandena.

Norrlandskommitténs betänkande avlämnades på hösten 1904. Under de oavlätliga striderna följande åren om åtskilliga av kommitténs förslag stod andra kammarens stora majoritet väsentligen på kommittémajoritetens sida.

Den dåvarande konservativa första kammaren ställde sig vida betänksammare och föranledde avsevärda beskrifningar i kommitténs förslag. Men den framträdde ingalunda såsom förespråkare för kommittéminoritetens utpräglade äganderättsståndpunkter. Särskilt när frågan om förbud för bolag att förvärva bondehemman omsider år 1906 kom till avgörande, uppträdde i kammaren en rad konservativa talare och betonade med kraft förbudets nödvändighet såsom ock skedde 1901. Stämningen därför var så stark inom kammaren, att hr Trygger, som i striderna om jordfrågan stått mest på trävarubolagens och herr Lindmans sida, förlorade lusten att ens yttra sig i denna kardinalfråga.

Tiderna förändras emellertid. Ingen skulle dock kunnat tro, att de i jordfrågan skulle förändra sig baklänges. Allra minst hade man föreställt sig, att den allmänna rösträtten skulle medföra ett sådant resultat. Detta är ett särskilt kapitel i formaldemokratins historia, vars undersökning lämnas å sido i detta sammanhang.

Frågan gäller en komplettering av norrlandslagstiftningen i enlighet med norrlandskommitténs anvisningar, en revision av samma genom kompromisser mellan kamrarna tillkomna lagstiftning samt genomförandet av en rikslagstiftning efter i stort sett enahanda riktlinjer.

Det har då visat sig, att »vederbörande ämbetsverk» i sina utlåtanden över jordkommissionens förslag presentera en vida mer avvisande konservatism än den även då mycket betänksamma ståndpunkt, som i mångt och mycket intogs från samma håll under det första stora kriget om norrlandsfrågan. Detta kan ju vara förklarligt av den högre ämbetsmannakårens kända industrialisering. Aktie- och obligationsvärdena och den tillspetsade kampen om dem ha ur hjärtelagen allt mer utträngt känslan för vakthållningen kring mänsklighetsvärdena. Häremot har den undre världen ej kunnat resa någon opposition. Den blir som bekant icke hörd.

*Det stora
diertåget i
jordfrågan.*

Enligt grundlag och praxis äro målsmän för den övre världen privilegierade att få avgiva yttrande även över förslag i den sociala jordfrågan. Det finns kanske icke heller någon utväg för de jordlösas hörande, som kan bliva något mer än ett sken.

Enahanda utveckling, ehuru mer överraskande, har under senaste tiderna småningom uppenbarats sig i partilivet. År 1924 gav den sig på ett omfattande sätt till känna inom riksdagen. De konservativa partierna, högern och bondeförbundet, befinna sig nu tämligen odelat icke långt från den ståndpunkt, som intogs av norrlandskommitténs reservanter. Högerns ledare äro till och med delvis på väg mot ett ännu mer avvisande ställningstagande.

Det gamla liberala partiet, som förr i stort sett oförskräckt förde människorättens talan i jordfrågan, har nedlagt vapnen. Tiden har undergrävt den stolta byggnaden och nu har den till en början remnat i två delar. Den mindre delen, nyliberala partiet, är i stort sett vordet ett utpräglat äganderättsparti på marsch mot norrlandskommitténs reservanters ståndpunkt. Den större delen, det frisinna partiet, intager genom sin ledning en försiktigare hållning, såsom varande till största delen ett medelklass- och landsbygdeparti. Men det faller ej vidare någon lans för jordfrågan, då det gäller. Det tiger i riksförsamlingen och hur det röstar, vet ingen. Den lilla motion i jordfrågan, som ledningen väckte senaste riksdagen, gör säkerligen ingen sommar. Den innebar en för obetydlig valrörelse och kan snarare uttolkas som ett avståndstagande från de i motionen ej berörda jordfrågorna.

Det är under sådana förhållanden endast arbetarepartierna, som vid sidan av sin huvudsakliga uppgift att föra lönearbetarnas talan, även fått vid 1924 års riksdag åtaga sig att tämligen ensamma träda fram för jordfrågan, i den mån de forna liberala och konservativa rösterna tystnat eller stanna vid obetydliga ansatser.

Denna äganderättens framryckning på bekostnad av människorätten betyder således, kan man säga, en fortgående avkristning av landet i jordfrågan. Den tar sig helt naturligt uttryck främst i ett bestämt avståndstagande från någon skyldighet för bolag och större enskilda jordägare att åtminstone för närvarande under några förhållanden avstå äganderätten till någon del av sin jord.

Norrlandskommitténs majoritet ansåg åter en sådan skyldighet för självklar. Den arbetade enligt på lagförslag för att göra denna skyldighet gällande för avstående av såväl odlingsmark med nödigt tillbehör för nya jordbruk som färdiga, varaktigt utarrenderade jordbruk till arrendatorerna. Mot slutet av arbetet tilltrorde sig emellertid icke de fyra konservativa medlemmarna av majoriteten att framlägga mer än ett lagförslag för det förstnämnda syftet. De trodde att ett förslag om avlösning även av arrendejordbruk blev med hänsyn till den dåvarande första kammaren för mycket på en gång i ett betänkande, som ändå kom med så

manga nyheter. Svårigheter vid förslaget utformande i denna del gjorde också sitt till, att de fyra ledamöterna blevo benägna att bordlägga ärendet till en framtida omsorg. Efter detta tillkännagivande avstodo även Kronlund och Wiklund från att fullfölja denna sak inom kommittén. Ett lagförslag i ämnet i denna del framlades därpå reservationsvis av allenast Bromée och Lindhagen.

Norrlandskommitténs och dess två nämnda reservanters betänkande i dessa delar har ända tills nu vilat hos regeringen utan åtgärd uti tjuguet år. Det har sålunda nått myndighetsåldern och får väl då försöka tala för sig själv.

Vid jordkommissionens tillsättande remitterades emellertid ärendet till kommissionen. Dennas majoritet fullföljde norrlandskommitténs avsikter samt framlade förslag i båda de angivna avseendena. Skiljaktigheter förekommo dock i principerna mellan herrar Lindhagen, Ingeström, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken å ena samt herrar Ehrenborg och Jansson i Edsbäcken å andra sidan. De båda representanterna för riksförbundet, som numera sammanslagits med bondeförbundet, herrar Olsson i Kullenbergstorp och Wohlin, hava i sin reservation tagit avstånd från förslaget i dessa delar, dock med erinran att avlösning av arrendejordbruk kan möjligen i viss mån bli en framtidsfråga.

Vid 1924 års riksdag visade sig emellertid som sagt definitivt, att ledningarna för de tre förklarade äganderättspartierna, högern, bondeförbundarna och de nyliberala icke nu ville veta av norrlandskommitténs av jordkommissionen upptagna tankar. De frisinnades ledning iakttog, såsom erinrats, tystnad, dock inträffade att Jansson i Edsbäcken, uppförd rad att yttra sig, tog avstånd från sitt eget i jordkommissionen kort förut framförda mycket måttliga förslag om expropriation av jord för nya jordbruk. Det frisinnade valprogrammet i jordfrågan var icke heller så särdeles upplysande.

De tre bolagsreservanterna i norrlandskommittén med Arvid Lindman i spetsen ha sålunda tiden och, förunderligt att säga, den allmänna röst-rätten skjutit fram till förgrundsfigurer i svensk riksdagspolitik i jordfrågan. För sitt återtag mot nämnda reservanters linjer ha de tre partiledningarna för värnandet i det yttersta av bolagens och godsägarnas jordäganderätt sökt betäckning i en förevändning och ett arrangemang.

Vem som ursprungligen uppfunnit dessa utvägar är icke bekant. De hava tidigare vid olika tillfällen dock förebådats av Eliel Löfgren och Nils Wohlin. Visst är att de legat så att säga i luften och icke hämtats från de skrymslen på jorden, där *Lars och Greta* med de två tomma händerna fresta en hopplös livskamp. De hava såsom inlägg i landsbygdens och de obemedlades jordfråga sedan uppfångats och förkunnats av en del herremän i partiledningar och ämbetsverk uti huvudstaden och residensstäderna. Åtskillig god tro och billig välvilja ha nog också legat till grund för denna mobilisering mot de moraliska lagarnas fruk-

tade annalkande. Alla söka vi ju göra en dygd även av vår miljöns tvivelaktiga intressen. Våra samveten kunna nämligen sällan helt undertryckas. Därtill kommer, att folkmeningen kanske ännu ej hunnit bli så kujonerad, att den tål vad som helst, åtminstone icke omedelbart före ett val.

Förevändningen består däri, att, såsom det förmenas, »för närvarande ej finnes någon större svårighet för den jordsökande allmänheten att till skäliga priser förvärva lämpliga odlingslägenheter». *Lars och Greta*, som äro bundna i sin lilla vrå till händer och fötter, uppfordras helt gemytligt att lyfta på vingarna samt flyga omkring i landet och falla ned på ett stycke av ett gods, som är till salu. Så enkelt är det hela ur herremaktens synpunkt.

Arrangemanget består däri, att något måst åtgöras för de fall, där förevändningen med bästa vilja ej kan utnyttjas. I Norrland finnas inga jordbruksgods att tala om, men däremot en konstaterad obenägenhet hos trävarubolagen i stort sett att avhända sig odlingsmark med tillbehör. Likaledes giva utredningarna vid handen att i hela landet största obenägenhet råder hos jordbolag och godsägare att låta sina arrendatorer friköpa jorden, om de önskade det. Här måste således skapas en skönjbar benägenhet. Nyliberala partiets ledare lät i ett föredrag för åtskillig tid sedan allmänheten förstå, att något var i görningen, på samma gång hans ställning i jordfrågan reviderades avsevärt från hans uttalanden i jordkommissionens instruktion. Herr Wohlin antydde i jordkommissionen i slutet av dess tillvaro något dylikt. Och så framträdde till sist ur historiens skymning Sveriges skogsägarförbunds utbudning av jord »till försäljning i egnahems- och kolonisationssyfte». Denna har utmyntats till det yttersta till förhindrande av det allmännas ingripande på något mer betydande sätt i jordfrågan. Möjligen hava såsom pådrivande krafter till utbudandet även verkat en eller flera av de personer, som efter initiativ av nationalföreningen mot emigrationen år 1918 i bästa avsikt framlade ett hittills verkningslöst förslag till kolonisation å bolagsjord i Norrland genom bolagen själva.

Den större delen av utbudandet avser arrendegårdar och i övrigt odlingsjord. I båda fallen innefattar det till lejonparten jord i Norrland och Dalarna eller således just de trakter, som föllo inom norrlandskommitténs förslag.

Något utbudande av arrendegårdar och odlingsmark från de till salu ej utbudna godsen i mellersta och södra Sverige har däremot icke framkommit. Denna lucka har man kompletterat med en annan förevändning, nämligen att ett ingripande i de enskilda godsens jord måste ske i både stort och smått med mycket »varligare hand» än ingripandet mot bolag och enskilda spekulanter. Något skäl för denna åtskillnad anföres knappast. Den anses förmodligen ligga i sakens natur.

Något utbudande av enskilda spekulanter jord, vilken man ansett böra likställas med bolagens, har icke varit på tal.

Erinras nu mot de norrländska skogsbolagens förenämnda erbjudan, att den avser endast en bråkdel av den jord ensamt i nordliga delarna av landet, som bör komma under omprövning, svaras ibland ingenting och ibland att erbjudandet »kanske kommer att ökas framdeles». Alltså något av kung Ane den Gamle, som sade sig vara villig att offra den ena efter den andra av sina söner, om det var nödvändigt för att själv få leva och leva efter sitt godtycke.

Frågar man, hur det skall gå med kontrollen på den sålda jordens med tillhör omfattning, på prissättningen och på urvalet av dem, som skola få övertaga arrendjordbruk eller odlingsmark, hur det skall gå, med jord som bör tillhandahållas, men ej frivilligt avstås eller säljes och om de egna och förfädernas odlingar också skola betalas o. s. v. så svaras ingenting. Man blir nämligen, helt naturligt, bet på svaret.

Den förevändning och det arrangemang, som ovan sägs, leder jämväl därtill, att bolagen och godsens få andrum för att till sin fördel åstadkomma socialt otillfredsställande och individuellt orättrådiga överlåtelse. Detta resultat inser mången nog också och ser säkerligen icke ogärna, att det upp-nås. Äganderätten fordrar det.

Slutresultatet är således, att enligt de öppet förklarade äganderätts-partiernas eller rättare sagt deras ledares program skall jordfrågans lösning i Sverige, såvitt rör grundbetingelsen eller åtkomsten till själva jorden, ske »frivilligt» eller med andra ord på aktiernas och obligationernas samt godsägarnas nåde. Detta är väl dock för mycket begärt av dem. De senare äro icke mer än människor. De förra, aktierna och obligationerna, äro icke ens detta. De hava ingen själ och äro blott konstprodukter av statens egen lagstiftning för andra ändamål än att lägga en död hand på jorden och dess odlare.

Man märker avsikten och förstår, att det hela i stort sett är ett spegelfäktori. Bakom grinar den stora principen hånande och kallt: bolagens och godsens äganderätt är en högre och viktigare lag än de jordlösa människorätt.

Man märker avsikten och förstår, att det hela är i stort sett ett självbedrägeri, ett spegelfäktori. Bakom grinar den stora principen hånande och kallt: bolagens och godsens äganderätt är en högre eller viktigare lag än de jordlösa människorätt.

På samma gång förordas emellertid ingripande från det allmännas sida i mera sekundära angelägenheter såsom i arrendevillkoren med mera. Dessa medgivanden, på olika håll mer eller mindre omfattande, avspegla i själva verket också denna äganderättens upphöjelse över människorätten, över rätten till en flik av ett eget fädernesland. De tillkomma merendels med en viss vånda och »betänksamhet» och uppskjutas gärna i det längsta möjliga, utan tillstymmelse till medlidande med dem, som därigenom för-orättas eller gå under. De avstanna dessutom alltid eller oftast, så snart det gäller betydelsefullare villkor, som mest skulle konstituera någon rätt till ett hem och ett människovärde.

Den frågan framställer sig också, varför avståendet av själva marken,

som kräver den största självövertinnelsen, skall kunna överlämnas åt frivilligheten, men mindre ingripanden i äganderätten påkalla statsmaktens mellankomst. De senare skulle väl då ännu lättare kunna ske frivilligt. En motsägelse äger här uppenbarligen rum.

Detta är nu de allmänna konturerna av de konservativa och liberala partiledningarnas stora återtag på senare tider i jordfrågan. Man skulle gott kunna kalla detta en katastrof för dem själva och deras enligt min uppfattning så ovist ledda partier samt de utvägar de i stället erbjuda för något, som ganska mycket påminner om svindel. Men jag tror, att så starka ord icke behövas, ja, knappast äro på sin rätta plats. Skådespelet återgiver väl endast en naturlig utveckling. Varje mänsklig institution och icke minst ett parti har sin tid av ungdom, mannaålder och förfall. Skada blott att det senare merendels får tillfälle att göra sig så brett, att det nya ej förunnas något rum till växt förr än efter en eller flera generationers lidanden.

Valprogrammen i jordfrågan vid valet 1924.

Det återtag i jordfrågan, vilket, såsom förut i sina allmänna drag skildrats, utmärkt de konservativa och liberala ledningarnas politik på senare tider och beseglats vid 1924 års riksdag, verifierades i valmanifesten till förra höstens val.

I det *konservativa* (allmänna valmansförbundets) valmanifestet togs med sympatisk öppenhet ett grejt avstånd från alla opåkallade ingrepp i jordäganderätten, »stridande mot svensk rättsuppfattning och hinderliga för en lugn utveckling av jordbruksnäringen».

Det enda ingrepp, som uttryckligen medgavs var »en reformering av arrendelagstiftningen, varigenom arrendatorerna tillförsäkras skälig ersättning för på egendomens förbättring nedlagda kostnader». Allt annat »motsätta sig» de konservativa. Detta är således ett återtag till och med från den av Arvid Lindman och hans två medreservanter i norrlandskommittén intagna ståndpunkten, vilken upptog åtskilliga flera medgivanden. Högerens ledare vilja sålunda göra partiet till ett klart och stridbart äganderättsparti. Människorätten får se sig om bäst den kan. Den kommer i varje fall först i andra planet.

Med »svensk rättsuppfattning» förhåller det sig emellertid så, att rikets högsta och äldsta grundlag, nya testamentet, vimlar av uttalanden, som gå i motsatt riktning mot högerledarnas program. Även gamla testamentet är kritiskt. »Ve Eder», utropar profeten Esaias, »som lägga hus till hus och foga åker till åker, till dess att rum icke mera finnes, och I haven blivit de enda som bo i landet».

Den civila lagen har under tiderna alltmera anpassat sig efter denna rikets högsta grundlag. Gustav Vasa och Karl XI reducerade till och med en mängd gods utan ersättning. En konservativ historieskrivare, professor Odhner, skriver i sin lärobok om Karl XI:s reduktion, att »därigenom blev egendomen jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet, och allmogen återvann sin forna självständighet». Expropriation mot ersättning,

varom nu däremot i yttersta fall endast är fråga, återfinnes i ensittarlagen, allmänna expropriationslagen och stadsplanelagen. Skogslagarna utgöra också ett ingrepp i jordäganderätten. De redan antagna norrlandslagarna ett annat och så vidare.

Det är svårt att förstå, varför tillhandahållandet av obrukad jord för jordbruk och beredandet åt arrendatorerna och deras familjer av någon ro i deras besittning skulle hindra jordbrukets lugna utveckling. Programmet opposition häremot kan visserligen vara lugnande för bolagsdomänernas och godsens ägare, men knappast för jordbrukets idkare. På ett annat ställe motsäger programmet sig, då det påstår, att trygghet i jordbesittningen är nödvändig för odlingsflit och arbetsglädje. Denna trygghet skall enligt programmet dock tillses endast vid revisionen av skifteslagstiftningen, med vilken den ej har något som helst samband. Ett billigt medgivande således. Lika billigt är förenämnda medgivande av ersättning åt arrendatorerna för jordförbättringar. Sådana förbättringar lära ej vara att motse, så länge arrendatorerna ej genom den av programmet i övrigt bekämpade arrende- och frilösningslagstiftningen tillförsäkrats verklig trygghet i jordbesittningen.

Högerns program ville vidare »främja en planmässig nybildning av jordbruk på äganderättens fasta grund, exempelvis genom försäljning av för ändamålet lämplig kronojord». Norrlandskommitténs och jordkommissionens förslag om planmässighet i detta avseende mötte det ivrigaste motstånd vid 1924 års riksdag från äganderättspartiernas ledare. Avsikten att rädda bolagsdomänerna och godsen från att lämna sitt bidrag därtill genom att i stället skjuta fram kronojorden, var bolagens och de tre reservanternas i norrlandskommittén gamla taktik under striderna i norrlandsfrågan. Nu tillägges här ett »exempelvis». Om detta döljer begynnande samvetsförebärrelser, skulle man ju på denna punkt kunna säga, att programmet utgör en ansats till ett framsteg. Den ständigt obesvarade frågan, varför ej bolagens och godsens permanent utarrenderade jordbruk också böra enligt högerledarnas mening byggas »på äganderättens fasta grund», lämnade deras program försiktigtvis obesvarat. Däremot tog programmet kraftigt parti för att de jordbruk, som redan fått äganderättens fasta grund, böra ytterligare stödjas genom spannmålstullar.

Programmet i sin helhet slutade med ett försjunkande i religionen. Det söker där särskilt inleda någon slags entent eller flirt med »ett kristet samhälle».

Lätom oss vara uppriktiga. Det ligger onekligen något försonande över de konservativa ledarnas kamp för skydd av den stora jordegendomen. Vi må icke glömma, att det är vida svårare att avstå från vad man har än att fordra vad man icke har. Detta gäller i gemen om alla människor, var vi befinna oss. Att de konservativa vilja vara ett »egendomsfolk» är därför förklarligt. Men när de med sina ekonomiska premisser sluta med att utgiva sig vara även »guds egendomsfolk», blir man betänksam. Det är väl dock att strö för mycket blommor över den bank- och trävaru-

rörelse, som under senare tider varit engagerade i jordfrågan. Dessa *nörringar och vederlikar, förelagda efter tidsförhållandena viktiga uppgifter, skulle säkerligen även ekonomiskt få »en fastare grund» att bygga på, om de medgävo människorätten den mycket måttliga hänsyn, om vilken här är fråga. Det gagnar ingen och således icke heller dem, att de nuvarande konservativa ledarna ovist lägga in hela sitt inflytande för att i jordfrågan allt mer avkristna landet.*

Finnes det på djupet icke kvar någon självständig sund konservatism, som förmår resa sig mot dylika förvillelser och återföra in i partiet den hänsyn, som en stor del av detsamma under annan ledning förmådde tillägna sig åren 1901, 1904 och 1906 och även dessförinnan vid månget tillfälle i herr Åkerlunds gestalt?

Vad härefter angår *bondeförbundet* befinner det sig i jordfrågan förmodligen närmast högern, såvida det ej är i begrepp att tämligen uppgå i den senare. Man känner ingenting med visshet och kanske icke heller partiets egna medlemmar. Mig veterligen har till valet i den sociala jordfrågan från partiets sida ej uttalats mer än vad som förekommer i ett meddelande under rubriken »vad bondeförbundet vill». Däri säges, att det vill arbeta bland annat »för höjande av jordbruksbefolkningens sociala och ekonomiska standard, för egnaheims- och jordfrågornas förnuftiga lösning». Alltså lösningen skall vara »förnuftig». Här är således för ett intresseparti fritt spelrum mellan allt och intet.

Vid partiets bildande var nog meningen, att det skulle bestå sig med ett visst frisinne och medkänsla även för andra och isynnerhet för sådana jordbrukare, som ännu ej vunnit självständig ställning eller icke fått någon jord alls. Denna stämning stöddes därav, att mot högern fronderande godsägare och storbönder sammanslöto sig separat i riksförbundet. I den känslan anslöt sig till bondeförbundet även Algot Jansson i Äglösa och åtminstone en stor del av medlemmarna i den av honom grundade sammanslutningen av bolagsarrendatorer under Gimo-Österby bruk. Sedan emellertid riksförbundet lyckats genomdriva sammanslagningen med bondeförbundet började genast de storas intressen uppsluka de smås benägenheter, såsom oftast plägar gå i dylika fall. Det gamla bondeförbundet fick namnet, riksförbundet innehållet.

Oundgängliga slitningar gävo sig tämligen snart till känna. Till en början löstes de genom en del medgivanden. Ur denna kompromisstämning inom det sammanslagna »bondeförbundet» framgick bland annat den nu mycket aktuella skillnaden i jordfrågan mellan enskildas storgods samt bolags och enskilda spekulanterers domäner. De senare skulle tämligen allvarligt få bidra till jordfrågans lösning, ett medgivande till de gamla bondeförbundarna. De förra skulle behandlas med en synnerligen mild hand, ett medgivande åt riksförbundarna. Denna kompromiss varade dock icke så länge. Mildheten började alltmer nalkas även bolagens och spekulanternas jordvälde. Detta var så mycket viktigare för de forna

riksförbundarna, som de nog instinktivt förnummo, att den uppdragna gränslinjen såsom en huvudprincip var konstgjord och äventyrade att ej kunna för framtiden upprätthållas.

Denna utveckling gav sig belysande till känna i behandlingen av arrendeförlägningslagen, som åren 1920—1924 förelagts riksdagen. Där förordade åren 1922—1924 bondeförbundets representanter i lagutskottet, Tjällgren och Nilsson i Vibberbo, båda medlemmar av det gamla bondeförbundet, lagens antagande, men endast såvitt rörde bolags och enskilda spekulanter arrendejordbruk. Förut hade sådan skillnad ej påyrkats. Förslaget stöddes vid de olika tillfällena i sin helhet av socialdemokraterna och, på sistone med nämnda begränsning, av bondeförbundare emot högern, de nyliberala och antagligen en del f. d. riksförbundare och frisinnade. Det föll de två första gångerna i båda kamrarna och de tre sista i den första kammaren, i vilken senare högsta röstetalet uppnåddes för bondeförbundets kompromisslinje år 1922 med 63 röster mot 65, år 1923 med 56 röster mot 58 och år 1923 med 43 röster mot 69. Vid det sista tillfället övergavos sålunda, såsom ock blev bekant, Tjällgren och Nilsson fämligen fullständigt av bondeförbundets medlemmar åtminstone i första kammaren. Den kompromissvis beslutade fronten mot bolagens och de enskilda spekulanternas innehav av jordbruk är sålunda nu uppgiven inom förbundet. Dessa jordbruk vill man nalkas med samma negativa varsamhet som de enskilda godsägarnas jord.

Härmed var bondeförbundets anslutning till de konservativas och liberalas återtåg vid 1924 års riksdag från sekelskiftets ståndpunkter given även i övriga frågor.

Visserligen överraskade herr Reuterskiöld i första kammaren med en interpellation i jordfrågan kort efter de socialdemokratiska motionernas framkomst. Det märkligaste i interpellationen och försvaret för densamma var jordfrågans upphöjande vid sidan av försvarsfrågan till en huvudfråga just nu, samt det fortsatta betonandet från denna ledamot av bondeförbundet av bolagsdomänernas särställning i jordfrågan. Han framhöll starkt, att jorden »såsom föremål för jordbruk» ej borde få samlas i personliga juridiska personers händer och att en expropriationslagstiftning sålunda vore på sin plats, där detta inträffat. Samma ståndpunkt således som 1847 års liberala lagkommitté samt norrlandskommitténs stora konservativa och liberala majoritet intogo.

Det viskades i kammaren, att interpellationen tillkommit såsom en motvikt mot socialdemokraternas jordmotioner. För min del tyckte jag det var en klok och behjärtad föresats att söka giva bondeförbundet en plattform och ett ökat anseende i landet. Egna kamrater i förbundet, även på norrlandsbänkarna, förklarade åter, att interpellationen var interpellantens privata företag, som han själv fick stå för. Det är tydligen endast i fråga om försvarsbördorna de följa honom, men icke då det gäller småfolkets väl. Och när debatten sedan kom, togs avstånd från alla expropria-

tionsattentat mot bolags jordbruksjord icke blott av den konservativa regeringens justitie- och jordbruksministrar, utan jämväl av bondeförbundets valde ledare i första kammaren Petrus Nilsson i Gränebo (Småland), om än i något beslöjade ordalag. Han förordade »den lugna utvecklingens väg». Ett lugn således för den mäktige jordägaren i sin besittning och en täckmantel över den oro och bekymmer, som denna besittning så ofta vållar bolagsarrendatorer och jordlösa.

Jag tyckte mig skönja Arvid Lindmans och de båda andra bolagsreservanternas i norrlandskommittén vålnader vandra genom kammaren med lagerkransar kring sina ännen, släpande efter sig Algot Jansson i Äglösa med bakbundna händer till avrättningsplatsen för att där äntligen bereda honom det enda lugn, som å partiets vägnar beskärdes den forne kamraten i bondeförbundet såsom ett infriande av dennes förväntningar på det samma.

Vid riksdagens upphållning deklarerade till sist Nils Wohlin från sin bänkplats i första kammaren sitt uppgivande av en gammal förvillelse i fråga om medgivande i första hand av frilösning av arrendejordbruk och sin anslutning tillsvidare till ett program, som lutade åt de nyliberala linjerna i jordfrågan. Han ansåg dock, att ingen som helst social arrendelagstiftning borde utsträckas till arrendatorer å enskild jord utan omfatta endast bolagsarrendatorer. Lagstiftning om avlösning av bolags arrendejordbruk kunde möjligen i framtiden, men icke förrän arrendelagstiftning kommit till stånd, tänkas böra övervägas för vissa delar av riket. Expropriation av odlingsbar jord för nya jordbruk borde och behövde icke någonstädes tillgripas. Allraminst borde den tillgripas för jord i enskilda godsägares händer.

Då senare samma dag frågan om avlösning av arrendejordbruk förelåg i första kammaren talade ledamoten i bondeförbundet Schedin i Milsbo (Dalarna) på förekommen anledning spydigt mot en sådan lagstiftning såsom både obehörlig och för mycket åsidosättande den enskilde jordägarrens rätt.

Det får väl således anses fastslaget, att bondeförbundet nu på sin lednings tillskyndelse utvecklats sig bakåt till de konservativas linje. Det slår i första hand vakt om bolags och godsägares oförkränkta förfogande över sina domäner och lämna de svagare på den punkten åt sitt öde, som får bestämmas av jordägarrens gottfinnande.

Man kan förstå, att Nilsson i Vibberbo, som tilltänkt sitt bondeförbund en mänskligare syn på tingen, nu dragit sig bort från det nya spelet. Förmodligen hava icke blott Algot Jansson utan ock övriga arrendatorer under Gimo-Österby, som tillhört förbundet, likaledes lämnat det.

Det är svårt att här kunna framställa en vädjan, då det knappast finnes något att vädja till, varken en forntid, en nutid eller en framtid med konturer. En undran må dock vara tillåten. Skola även Norrlands och Dalarnas småbönder, som äro anslutna till bondeförbundet, i förening med de mäk-

tiga bolagens målsmän motsätta sig att åtminstone den till jordbruk tjänliga jord med nödigt tillbehör, som i dessa landsdelar av kronan skänktes till bondeståndet, men i stället kom i bolagens händer, skäligen återbördas genom statens mellankomst till de rätta gåvotagarna? Skola de förkasta norrlandskommitténs konservativa och liberala majoritets förslag därom och i stället gå de tre bolagsreservanternas ärenden? Skola de vidare ej unna de beroende arrendatorerna å de forna fria bondehemmanen, som upptagits på kronans marker och till vilka kronan skänkt skogsmarken, att åter genom statens mellankomst bliva fria och bliva det på rimliga villkor, när de önska det, såsom norrlandskommitténs majoritet också ville för framtiden hava det ordnat?

Det *nyliberala* partiet skrev på sitt valprogram, att det bygger sin ekonomiska politik på »enskild företagsamhet och enskild äganderätt». Lösningen av jordfrågan bör i främsta rummet sökas i »samförstånd med landets jordägare» och ej medels ett allmänt tvångsförfarande mot dem, innan frivillighetens väg visat sig ofarbar. För den, som vill bruka svensk jord, bör mark med tillbehör göras tillgänglig, främst genom en utsträckt och »effektiv jordförmedling» under det allmännas ledning. Frånsett ett par detaljer tillägger programmet helt allmänt, att åtgärder för tryggande av torpare, mindre arrendators och andra brukares sociala och ekonomiska ställning böra vidtagas.

Genom detta program har således även detta parti konstituerat sig såsom ett parti till skyddande av äganderätten till bolagens och de stora godsens domäner såsom en primär angelägenhet. Partiet har jämväl genom sina ledare tagit så deciderat avstånd från sina gamla traditioner, att det kan sägas hava bränt bryggorna till återtag under de strider, som tyvärr med ett sådant program kanske komma att förr eller senare skaka samhället.

Måhända skulle man ock kunna förmoda, att partiet, såsom varande åtminstone uti ledningen i väsentlig mån ett stads- och herremansparti, ej har stort intresse för den undre världens på landsbygden bekymmer. Det vill visserligen särskilt »bygga på personlighets värde och rätt» samt »hävda allas frihet, samhörighet och lika rätt i samhället». Man kan dock vara övertygad, att partiets ledning aldrig kommer att slå vakt om andra personligheter än partivänner och att bland dessa inga andra bliva framskjutna till makt, ära och härlighet än dem, som stödjade ledningens miljö och intentioner. Lars och Greta i deras förbisedda vrå på landsbygden, de menige med de två tomma händerna kunna svårligen förvänta någon entusiastisk vakthållning om sina personligheter från nyliberalismen.

Vad det betyder att sålunda utlämna de jordlösa tillgodoseende åt jordbolagens och de stora jordägarnas nåde och självvalda betingelser, den totala otillräckligheten och nästan kriminella äventyrligheten i ett sådant arrangemang, den obesvärade förespegligen att, sedan det kanske är för sent, någon kommande tid skall för de nuvarande representanterna för

motståndet uppenbara otillräckligheten av deras nuvarande anvisningar, allt detta har ovan närmare belysts och skall nedan ytterligare klarläggas.

Situationen belyses realistiskt därav, att det vid 1924 års riksdag var nyliberalernas ledare i första kammaren, andra lagutskottets ordförande Bror Petré, som vid sidan av Arvid Lindman i andra kammaren förde de förenade tre äganderättspartierna till kamp emot sekelskiftets åskådnings-sätt i jordfrågan, representerat på den tiden av liberalerna, den patriarkaliska konservatismen, andra kammaren och norrlandskommittén. Återigen en triumf för bolagsreservanternas i nämnda kommitté och för den nuvarande aktiekonservatismens vakthållning kring den stora egendomens integritet på bekostnad av människorätten.

Rättvisligen måste dock medgivas, att Petré oförbehållsamt uttalade sig för flera medgivanden än Lindman. I detta avseende föreligger en skillnad också mellan Petré och det konservativa programmet. Men dessa medgivanden kunna icke sägas vara uttryck för det romerska rådet: non multa sed multum, icke många saker men mycket. Nyliberalernas vid riksdagen utvecklade program är snarare: multa sed non multum, många saker, men icke mycket. Eller såsom Petré själv uttryckte det i en replik till Winberg med anledning av dennes tal om lagutskottets negativa hållning: »Jag vill erinra om att av de fjorton framställningar, som i denna fråga väckts av det socialdemokratiska partiet är det endast fem, som icke föranlett någon hemställan i positiv riktning». Bland de fem avstyrkta motionerna befunno sig de kardinalaste frågorna. Och i motiveringarna till de föreslagna framställningarna tagas i mångt och mycket avstånd från effektiva lösningar och uttalas den största betänksamhet mot åtskilligt, som verkligen skulle kunna innebära något dylikt.

Det nya, man skulle nästan kunna säga kainsmärket, på liberalismens panna är en mycket bekymmersam företeelse icke minst för svensk jordpolitik. Vi hava visserligen att räkna med åtskilliga veteraners alltid hjärtligt välkomna recidiv då och då i gammal kärlek till idealen, då humöret faller på. Kvar står också generalsekreterarens oförstörbara redbarhet och hängivenhet för det mänskliga. Säkerligen dväljas ännu bland partiets menige många, som icke skulle önska något högre än att få återlystra till de gamla signalerna från liberalismens storhetstider. Men vad förmår allt detta mot det övervägande inflytande i ledningen, som är lagt hos herremakten, representerad av jordbolags förtroendemän, godsägare, kronjurister och vederlikar, av vilka man ej kan begära det orimliga.

Emellertid borde det fortfarande ligga nära till hands att åtminstone till partiets klientel i Norrland och Dalarna framställa enahanda spörsmål, som ovan riktats till bondeförbundets djupa led i samma landsdelar.

Det *frisinnade partiet* är formellt det gamla liberala partiet, därför att det med majoritetens rätt övertagit dess bohat. I sak är det dock det

nyaste. Det framkallade en brytning väsentligen på nykterhetsfrågan, i vilken dess ledande personligheter äro specialister. I jordfrågorna däremot är partiets ledning tämligen ett oskrivet blad. Denna nykomling har därför ej kunnat inregistreras, åtminstone ej ännu, under äganderättspartierna till i ovan använd trängre bemärkelse. Det är för övrigt företrädesvis ett medelklassens och den någorlunda situerade arbetarklassens parti samt har därtill, vilket är viktigt, sina huvudsakligaste rötter på landsbygden. Med nykterhetsaken såsom en huvudfråga överskuggas partiet av ett ideellt mänskligt strävande, vilket kan draga andra med sig. Vida kretsar inom partiet, särskilt dess ungdomsrörelse, har också uppsatt fredsfrågan på sitt aktionsprogram.

Man bör således av partiet möjligen kunna vänta en frontställning mot de reaktionära tidströmningarna i politiken, en benägenhet att rycka fram igen mot de gamla liberala traditionerna. Det självständiga arbete för egna ideal, som pågår bland de djupa leden, kan vidare medföra en kontroll på ledningen, vilken senare i stort sett plötsligt kommit till en maktställning, till vilken mången ännu knappast hunnit medföra annat än den parlamentariska korridorpolitikens tvivelaktiga vetande. Det lär också visat sig, att vid de konstituerande sammanträdena »stämningen i landet» i åtskilligt utövat ett omdanande inflytande.

Allt detta är emellertid drömmar, vilka kunna fara som strömmar. I vår tid får man bereda sig att uppleva vad som helst.

Av de frisinnaade ledamöterna i riksdagen har som sagt Jansson i Edsbäcken i andra kammaren redan fallit i nyliberalernas armar. I andra lagutskottet hava de frisinnaade Karlsson i Gasabäck och godsägare Ödström, den förre i olikhet med sina uppfattningar under striderna i norrlandsfrågan, gemenligen uttalat betänkligheter och slutit sig till den nyliberale ordföranden. Endast den frisinnaade v. Koch har visat benägenhet att kunna gå något längre i tillmötesgående mot den gamla liberalismen.

I valprogrammet utlovades nu emellertid, att partiets aktion i åtskilligt och särskilt i den med jordfrågan så nära sammanhängande fredsfrågan skall bli kraftig. Må vi dock påminna oss, att under partiets korta liv hitintills åtminstone i parlamentet ej ett finger, ej en stämna höjts och än mindre en lans fällts för att i vitala delar stödja ett sådant strävande, när tillfälle därtill erbjudits. Det har varit ett par fribytare i partiet, Ljunggren i första och Wikström i andra kammaren, förbehållet att såsom övergivna privatpersoner göra en del nyttiga erinringar.

Inför jordfrågan synas även partiets djupa led stå famlande. Man märker, att ledningen här fått utan nämnvärda påtryckningar underifrån själv tillaga, så gott sig göra låtit, ett provisoriskt uttalande. Valprogrammet i jordfrågan utmärkte sig, synes mig, mest genom en viss obeslutsamhet, och så gott kan det vara att partiet i sina första trevanden ej förhastar sig. Man förnimmer därav så väl, att ledningen stått på vat-

tendelaren vid skiljogränsen och än skådat hän mot liberala partiets gamla traditioner, än skyggt betraktat nyliberalernas nya marsch mot Arvid Lindmans blånande bolagshöjder.

Att partiet för att ej bli misskänt skyndat sig att betona enskild äganderätts betydelse för ekonomisk förkovran behöver ej alls innefatta en vakt-hållning kring bolagsdomänernas och godsens okränkbarhet. Tvärtom heter det redan under jordfrågan: »målet skall vara att ägaren brukar den jord han äger och brukaren äger den jord han brukar». Detta är en klar principförklaring, som ej återfinnes i de tre äganderättspartiernas program. Oklarheten ligger däremot i tystnaden om medlet: en dröjande och sparsam godtycklig utveckling på de stora jordägarnas nåde med sociala olämpor och individuella orätrådigheter som följe eller ett målmedvetet samhällsinitiativ med stöd och kontroll från det allmänna.

Å andra sidan heter det i programmet, att för bildande av nya jordbruk skola kronans domäner och de ecklesiastiska jordarna i första hand tagas i anspråk. Varför det? Bör ej den jord, som behöves och lämpar sig, tagas i anspråk på de olika platserna vid de olika tillfällena, oavsett om den tillhör den ena eller andra kategorin ägare. Detta var norrlandskommitténs bestämda uppfattning. I det frisinnade uttalandet återljuda de tre bolagsreservanternas och trävarubolagens så ofta framhållna anvisningar under kampen om norrlandsfrågan.

Vidare uttalas: »den odlade och odlingsbara jord, som äges av bolag och andra, vilka ej bebo och bruka sin egendom, bör efter hand komma i självägande brukares ägo». Detta är klagande så till vida, att partiet ej vill göra skillnad mellan bolagsdomäners och storgods skyldighet att släppa till jord. Men vad menas med »efter hand»? Det är självklart, att sådant ej kan gå på en gång. Uttrycket bör sålunda ha någon underförstådd mening. Menas därmed, att jord skall utbrytas endast efter hand, som jordägaren medger det, eller avser uttrycket, att jorden — vilket ock är självklart — ej bör påtvingas någon mot sin vilja, eller vad?

Att jordfrågan behöver arbetas in i det nya partiets medvetande kan sägas framgå även därav, att partiets ledning mäktigt bidrog till 1923 års ministärförändring. Dylika omkastningar äro en allvarlig sak. Man har ej rättighet att i dragkampen om makten i riksdagen äventyra de nödlidande befolkningslagrens välfärd av de obetydligaste anledningar. Genom att den konservativa ministären fick jordfrågan om hand, denna fråga att i sina för denna befolkning betydelsefullaste delar förhalas, uttunnas och därtill invecklas förmodligen mer än som behöfts i ändlösa strider. De tre äganderättspartierna se denna ordning säkerligen icke utan tillfredsställelse. Ett frisinnat parti, synes mig, borde ha betänkt sig mer än en gång, innan det på sätt nu skett bidragit till ett sådant tillstånd.

Valprogrammet kritiserade i försvarsfrågan »högern och de med denna samgående bondeförbundarna och nyliberalerna». Det vore ur mänsklig synpunkt önskligt, att de frisinnade valmännen kunde bringa partiet till

enahanda kritik i jordfrågan genom partiets vakthållning om och utveckling av den forna liberalismens benägenheter i densamma vid sekelskiftet.

Till de frisinnade valmännen i Norrland och Dalarna måste under alla förhållanden riktas enahanda samvetsfråga, som ovan ställts till bondeförbundets och nyliberalernas valmän i dessa landamären.

Vad till sist angår det *socialdemokratiska* valprogrammet i jordfrågan, så blev det med de vid 1924 års riksdag väckta motionerna grundat på jordkommissionens förslag, vilket i sin ordning upptar och utvecklar de grundsatser, som uppbära norrlandskommitténs av konservativa och liberala medlemmar framlagda betänkande.

Andra lagutskottets ordförande, Petrén, betonade under debatten, att i fråga om medlet att anskaffa mark, eller den stora grundläggande principen således, gick en skiljelinje mellan socialdemokraternas och de andra partiernas uppfattning. Detta är, fränsett dock det frisinnade partiets ännu ovissa ställning, riktigt ur formell synpunkt. Men i realiteten har den skiljelinje, som Petrén kanske varit mest verksam att skapa, dragits av honom mellan det stora återtågets män i vår tid och den liberala åskådningen för ej länge sedan.

Kommunisternas valprogram i jordfrågan känner jag icke. Men de ha givit sin röst åt norrlandskommitténs och jordkommissionens tankar såsom ett första steg.

Jordanskaffningar ha ofta lösts på ett våldsammare sätt än nu ifrågasatts, nämligen genom reduktion av stora egendomar väsentligen utan ersättning och uti stor skala i ett slag. Vi behöva endast erinra oss de svenska reduktionerna på 15- och 1600-talen, franska revolutionen 1789, tyska revolutionerna 1848 samt nu nyligen världskrigets revolutioner i Ryssland och de nybildade nationalstaterna, med viss återverkan även på grannstaterna, såsom Tyskland och Finland.

Det anbud, som framburits av socialdemokratien vid 1924 års riksdag, är således särdeles moderat, något som borde under nuvarande svenska förhållanden vinna hela folkets understöd såsom det minsta det måste fordra av sina folkrepresentanter.

Motståndet mot detta anbud och dess skenfagra uppskjutande till ovissa framtider, för vilkas fortsatta undanskjutande alltjämt samma förespeglingar komma att stå till buds, kan däremot med fog kallas avskräckande radikalt. Det söker nämligen för den kära stora jordäganderättens skull i det väsentliga radikalt upprätthålla radikala missförhållanden i människo rättens tillgodoseende.

Några ytterligare erinringar i detaljfrågorna må komplettera den föregående framställningen.

Förbudet för *bolag* att i Norrland och Dalarna samt numera även i Värmland förvärva jordbruk med tillbehör utan tillstånd betecknade ett genombrott. Andra kammaren hade redan 1901 antagit ett lagförslag och

Koncessionslagen.

(»Förbudslagen.»)

på norrlandskommitténs hemställan blev det lag år 1906. Arvid Lindman och medreservanter i kommittén voro skiljaktiga även på denna punkt. Sedan 1921 är detta förbud utsträckt provisoriskt till det övriga riket.

Det är ovisst, om en sådan lagstiftning kunnat genomdrivas i den nuvarande riksdagen, som alltmer genomsyras i jordfrågorna av aktiekonservatismen och borttrollas till ett lydland under funktionarismen. Inför ett fullbordat faktum böjer man sig emellertid och det förenämnda provisoriet stöddes av skuggan från detsamma. Benägenheten att kunna upphäva förbudet röjer sig dock alltmer från äganderättspolitiska och spekulativa kretsar, ehuru man ännu såvitt rörer Norrland i allmänhet ej uttalar det oförbehållsamt. Eliel Lövgren angrep fordom i en debatt i frisinnade klubben även norrländska förbudslagen.

Förbudet bygger på, att jordbruksjord ej lämpligen bör förvärfvas av bolag. Därav följer väl, att redan skedda förvärv måste anses olämpliga. Den nya lösen är emellertid, att dessa olämpliga förvärv hava stöd i en högre lag, nämligen äganderätten. Därför vill man numera ej taga itu med de olämpliga förvärven, om det kan undvikas, vilket sker lätt genom att man låter bli det. Med en sådan uppfattning hos äganderättspartiernas ledningar följer att förbudet ej vidare kan vara grundmurat i sinnessen. Lägges därtill, att i äganderätten såsom en okränkbar lag, även då det gäller den stora jordegendomen, alltid ligger slumrande den lika uppburna rätten att fritt köpa och sälja, vet man aldrig var det kan stanna. En viss otålighet röjde sig ock i vissa ämbetsverks utlåtanden över jordkommissionens förslag till koncessionslag även i denna punkt.

Justitiedepartementets motivering till propositionen år 1924 om det provisoriska förbudets förlängning var icke heller lovande. Lagutskottet, som år 1924 tog parti uti åtskilligt, underlät att tillstyrka skrivelse om förbudets definitiva genomförande eller att ens i motiveringen uttala sig därför. Det förordade blott ett fortsatt övervägande. Under debatten försvarade ordföranden utskottet därmed, att, då provisoriet tillstyrkts, hade utskottet saknat anledning göra en särskild framställning.

Det synes fortfarande vara ostridigt, att *enskilda spekulanters* förvärv av jordbruk böra i fråga om olämplighet likställas med bolagens. Ett stort rop har tidigare också höjts för att under förbudslagstiftningen måtte inrymmas även spekulanterna. I norrländska arrende- och vanhävdslagarna ha spekulanterna redan inrymts vid sidan av bolagen.

Sedan jordkommissionen enligt sin instruktion kommit med ett förslag, grundat på de sistnämnda två lagarnas redan antagna principer, vill man icke vidare reflektera på saken. Ibland hoppas man att kunna nå målet någorlunda på omvägar. Vederbörande ämbetsverk och målsmän för den köpstarka publiken i huvudstaden voro särskilt ovilligt stämnda på anförda grunder, som visade att de icke alls uppfattat förslagets avsikter, teknik och sannolika verkningar. Lagutskottet tog på denna punkt parti och avstyrkte förslaget. Det ville icke ens medgiva, att i denna del av jordfrågan ett övervägande vidare fick äga rum.

Utskottets utlåtande med dess negativa ställning till definitivt förvärvs- förbud för bolag i södra och mellersta delarna av landet och positiva ståndpunktstagande mot ett övervägande av koncessionslagstiftning för enskilda spekulanter godkändes i första kammaren med 53 röster mot 27. De senare biföllo en reservation, som begärde definitiv lag i stället för det provisoriska förbudet samt övervägande i vad mån åtgärder må erfordras och kunna åvägabringas för en koncessionslagstiftning även för spekulanter. I andra kammaren bifölls reservationen med 82 röster mot 74.

Däremot begärde på lagutskottets tillstyrkan båda kamrarna utan votering en lagstiftning mot förbudslagens kringgående genom *bulvaner*. Ett förslag om provisorisk bulvanlag avslogs på utskottets hemställan i båda kamrarna utan votering.

En anledning till det stora återtåget, som i jordfrågan ledarna för de tre äganderättspartierna satt i gång, är sannolikt *den för varje riksdag ökade förvisningen, att man har riksdagen i sin hand*. Första kammaren utvecklar sig för varje år mer och mer till en representation för nutidens industrialiserade herremakt och i andra kammaren dör folkets röst i jordfrågan alltmera bort. Att andra kammaren i de två grundläggande spörsmålen vid sista riksdagen icke ens kunnat uppbringa majoritet till förmån för desamma, ådagalägger, vilken växande makt äganderättspartiernas ledningar vinna över riksdagen. Sådana företeelser ge ökad tillförsikt i deras vakthållning kring bolagens och godsens obetingade och okontrollerade grepp om den oodlade jorden och arrendatorsklassen.

Ingen motsätter sig uttryckligen själva tanken på bildandet av nya jordbruk. Valprogrammen ställde sig sympatiska. Men när sedan fråga kommer om förverkligandet, synes viljan icke räcka till. I detta ämne må, till vad förut erinrats, läggas följande, som lämpligen kan tydligare markeras genom nedanstående uppdelning i olika punkter.

Nya jordbruk och bostadstomter. Expropriationslag som hjälpmedel.

1) Den *svenska odlingen* har på ett naturligt sätt gått fram genom bondgårdarnas klyvning mellan barnen frivilligt eller i sammanhang med laga skiften. I Norrland och Dalarna och ofrivilligt även i Värmland har kronan berett ortsbefolkningarna tillfälle utsträcka sina bosättningar även genom nybyggesanläggningar på kronomark.

2) *Egnahemsrörelsen* har avsett att vid sidan av den naturliga utvecklingen på en mera konstlad väg skapa jordbruk. Denna rörelse har haft särskild betydelse för södra och mellersta Sverige. Den har sökt att där i brist på avsevärd kronojord skapa en motsvarighet till krononybyggesverksamheten i norra delarna av riket medelst anlåtande av enskild jord.

Egnahemsrörelsens främsta insats har varit att stycka större egendomars odlade jord i mindre jordbrukslotter. Detta kan i viss mån kallas kolonisation, ehuru den dock ej ökar landets odlade areal, uttränger i stället lantarbetare från deras inkomst samt lämnar åsido problemet om den stora

egendomens bibehållande för produktion av livsmedel åt den icke jordbrukande befolkningen.

Därtill har egnahemsrörelsen ägnats åt förmedling av handel med mindre, företrädesvis bebyggda jordbruk. Detta är ingen kolonisation alls. Endast ett utbyte av en jordbrukare med en annan. Någon odlingsmark för bildande av nya jordbruk har av egnahemsrörelsen obetydligt tagits i bruk.

Inom Norrland, där storgods till styckning ej funnits och bolagen i stort sett hållit på sin jordegendom, »kan egnahemsrörelsen betecknas såsom en missräkning» säger år 1918 den privata kommittén för kolonisation i Norrland. Det tillägges att man där »kommit alldeles till korta inför verklig kolonisation».

På jordkommissionens frågor till orterna i södra och mellersta Sverige har lämnats det allmänna omdömet, att »den av staten understödda småbruksrörelsen i det stora hela är misslyckad», (se bl. a. jordkommissionen del IV sid. 33 o. f.).

En följd av egnahemsrörelsens organisation är även, att den varit till endast för dem, som kunna anskaffa något kapital själva och att statens omsorger för fyllandet av bristen ändock bli stora. För verklig kolonisation genom nyodling står rörelsen som sagt främmande.

3) *För den stora massan med de två tomma händerna* skapas jordbruk fortfarande endast på *den naturliga vägen*. Detta kan då också av skäl nedan sägs ske med mindre omkostnader för det allmänna. Verklig kolonisation genom nyodling åstadkommes företrädesvis endast på denna väg.

Möjligheterna till hemmansklyvning lida emellertid mot slutet och i stora delar av landet förefinnas de icke alls. Kronan har redan släppt till sina bästa odlingslägenheter, där sådana funnits. Den ecklesiastika jorden, som på senare tider också kommit på tal, förekommer blott i begränsad myckenhet och på vissa ställen. Den nya tiden har mobiliserat bortglömda samhällsklasser, nämligen småbönders och småarrendatorers övertaliga barnskarors, lantarbetares, skogsarbetares med fleras krav att ihåggkommas med en flik av fäderneslandet. Då måste bolagens och storgodsens mark, om än med tillbörlig hänsyn, också stå till buds jämsides med den ecklesiastika jorden och den återstående oftast olämpligt belägna kronojorden och i all synnerhet i orter, där jord av de senare två slagen icke alls eller av sämre beskaffenhet eller för det speciella fallet ej tillräckligt nära förefinnes. Ett främjande av denna jordtillgångs kolonisering efter de gamla naturliga metoderna bör minst av allt saknas.

4) Äganderättspartiernas ledningar pläga bekvämligen på rak arm be tvivla, ja alldeles förneka den s. k. *jordhungern*. Det är också sant, att någon omfattande »jordhungern» ej är inregistrerad i länsstyrelsernas, jordbruksdepartementets eller andra lagutskottets diarier och allra minst i herremaktens samveten. Ingen sådan inregistrering kommer heller framdeles att äga rum. Man må vänta därpå hur länge som helst. Ingen

hungerar efter den jord, som han ej kan få, eller efter den jord, som kan fås endast för penningar, vilka ej finnas, eller efter den jord, vars iordningställande för jordbruk och utnyttjande därtill i främmande omgivningar ej kan ske i brist på möjlighet att kunna leva. Men behovet av jordbruk, på vilka man kan uppehålla livet, är i stort sett lika omfattande, som de ovan nämnda befolkningslager, som behöva tillgodoses därmed.

Detta behov av jordbruk anmäler sig icke. Det tiger och lider i det tysta. Det måste uppsökas, vägledas och skänkas förhoppningar.

5) Endast på detta sätt kan skapas *nya jordbruk fortfarande på den naturliga vägen*. Lars, småbondens yngste son, och Greta, den närboende arrendatorsfamiljens andra barn, hava utsikt att skapa sig ett jordbrukshem, om den på bolagsmark belägna, enda odlingslägenheten i närheten kan bli deras. De kunna småningom odla jorden och bygga husen med stöd av hemmen, familjerna och de arbetsförtjänster, som i orten stått dem till buds. På detta sätt utnyttjas bäst och mest deras egen arbetskraft och nedbringas bäst och mest det allmännas bidrag.

En sådan ordning ansåg norrlandskommittén självklar och frågade icke. Då sedermera i jordstriderna sanningen alltmera fick träda i skuggan för den stora äganderätten, frågade värmlandsundersökningen och fick ifrån kommunerna i Värmland det så gott som enstämmiga svaret, att i hemorten måste jorden framför allt tillhandahållas. Jordkommissionen i sin första sammansättning ansåg av någon anledning denna frågas framställning till det övriga landet ej erforderlig. (Jmf. Finland sid. 39.)

6) Om något avsevärt skall vinnas, måste dock saken ägnas *en vidsynt uppmärksamhet*. Den kräver ett stort grepp och färdig tillgång till alla verktyg, som kunna tjäna den stora saken. Frågan är så mycket viktigare som möjligheterna för emigration bliva alltmer svävande. Särskilt nu, då såsom en amerikansk författare nyligen uttryckte sig, »Onkel Sam dragit reglarna för sin dörr och ej mer kommer att öppna dem».

Varje lämplig odlare bör tillerkännas rätt att, så vitt möjligt, erhålla ett jordbruk samt förhjälpas till att kunna av egen kraft skapa det. Så har jordkommissionen fattat uppgiften. Denna senare har ej direkt förelagat så utformad vid 1924 års riksdag. Flera av denna riksdags negativa beslut i jordfrågan innefatta dock uppenbarligen ett begynnande avståndstagande. Det konservativa programmets utfästelse av planmässighet vid bildandet av nya jordbruk har redan på förhand fått sin dödsdom i all synnerhet av detta partis talesmän.

7) Ett av de oundgängliga verktygen för skapande av nya jordbruk i den omfattning som ovan sägs, och för övrigt även i ringare omfattning, är en *expropriationslag* för att för alla erforderliga fall kunna tillhandahålla den jord, som skäligen bör stå till buds. En sådan lagstiftning föreslogs av norrlandskommitténs konservativa och liberala majoritet. En sådan lagstiftning har redan införts i en mängd länder, senast i Finland. Därigenom möjliggöres mobilisering av erforderlig jord vid rätta tillfället

utan beroende av jordägarens gunst och godtycke samt utan hopplös avvaktan av nya regeringsinitiativ, riksdagsbeslut, lagrådsgranskning m. m. dylikt, som förspiller tillfällena. En sådan utväg i statsmakternas hand uppfordrar ock till frivilliga avtal på rimliga villkor, och den möjliggör kontroll på myckenheten och beskaffenheten av den jord jämte tillbehör, som bör avstås.

En av de två fundamentala frågorna vid 1924 års riksdag var därför expropriation från bolagsdomäner, spekulanters jord och storgods såsom yttersta medel för anskaffande av jorden. Det innefattade också ett krav på, att norrlandskommitténs i denna del alltjämt undanskjutna förslag omsider skulle av statsmakterna upptagas till prövning, ehuru detta ej blev särskilt framhållet.

Det inträffade nu, att partierna för hävdande av den stora egendomens helgd såsom den primära angelägenheten motsatte sig expropriation. Denna milstolpe i det stora återtåget från partiernas gamla ståndpunkter överskyldes instinktivt med en förevändning, vilken till sist, enligt Bror Petréns formulering i första kammaren, fastställdes sålunda:

»Tvängsmedel må kunna påkallas i den mån så befinnes behöfligt, men med nuvarande tillgång på jord är det icke anledning att för närvarande börja lagstifta på området. Det synes nämligen vara så, att det finnes utbud av jord till försäljning i stort sett landet över. Och har man det intrycket skall man först, i den mån det påvisats ett motsatt förhållande skrida till lagstiftningsåtgärder.»

Så enkelt ställer sig denna sak nu för tiden. Med den blick in i verklighetens värld, som ovan skildrats, genomskådas och förintas förevändningen. Den med inga utredningar dokumenterade förhoppningen om att det »synes» finnas tillräckliga utbud av jord till försäljning »landet över» har föga betydelse för den naturliga kolonisationen. »Utbudet» synes ock självfallet vara oerhört otillräckligt för det ovannämnda behovet.

I Norrland har dessutom måst genom partiledares tillskyndelse och bolagens självbevarelsedrift tillskapa ett utbud på konstlad väg. Detta de norrländska skogsägarnas utbud omfattar till mindre delen oodlad jord och utgör en liten bråkdel av vad som där bör stå till buds. Det ropar därför snarare efter en expropriationslag. Det har ock lämnats för att undgå rationella lösningar och poekar på att stå till buds utan kontroll. Är det verkligen statsmakterna värdigt att gå sådana ärenden med förrådande av det stora folkets sannskyldiga intressen?

Det kan med den reaktionära vind i jordfrågan, som nu blåser på de av herremakten förskansade höjderna, dock ifrågasättas, om det ej vore tillrådligt att även i detta ämne söka börja åtminstone med en *lagstiftning för Norrland och norra Dalarna*. Norrlandskommitténs förslag därom har som sagt hitintills undanskjutits och bör komma till utförande. De särskilda grunderna därför äro ovan anförda under kapitlet om valprogrammen. Representanterna för Norrland och Dalarna borde i valrörelsen

tillfrågats, om de i detta ämne taga parti för norrlandskommittén eller för dess tre bolagsreservanter. I vad mån så skett är mig obekant.

I detta sammanhang bör givas ett erkännande åt de länsstyrelser, som bemött förslaget om expropriation såsom yttersta medel därmed allenast, att det stred mot äganderättens helgd, som för samhället sålunda var en högre lag än människorätten. Det är detta äganderättsintresse, som mäktigt tränger sig fram såsom fälttecken för det stora återtåget och som därför icke bör överskyllas med förespeglningar. Detta framgår även därav, att, såsom redan erinrats, man ännu så länge åtminstone medgiver olämpligheten av att odlingsjord kommer under bolag och andra dylika ägares besittning. Konsekvensen vore väl då att, där så redan skett innan förbudslagarna kommit till stånd, ett sådant missförhållande undanröjes.

8) Vad ovan framhålles gäller i tillämpliga delar om *anskaffandet av tomtmark för bostäder med stöd ytterst av expropriation av mark från bolagsdomäner och gods*. Denna fråga undansköts också av 1924 års riksdag på lagutskottets förslag till en obestämd framtid för »avvaktande av ytterligare undersökning och erfarenheter».

9) Lagutskottets avstyrkande utlåtande i de båda expropriationsfrågorna bifölls i första kammaren med 63 ja mot 35 nej. I andra kammaren stannade det vid 84 röster mot 84. Den förseglade sedeln gav utslag för utskottet, och den förmodligen fungerande socialdemokratiska talmannens röst fick ej avgivas. Huvudtalan mot norrlandskommitténs ståndpunkt fördes i andra kammaren av dess reservant i ämnet Arvid Lindman. Bolagsväldet segrade 1924 även i den »folkvalda representationen», där det där emot vid sekelskiftet ej hade något inflytande. Bror Petrén kunde i första kammaren med en viss triumf utropa, att även »andra kammaren» bifallit utskottets hemställan!

Detta skulle man verkligen kunna kalla helt enkelt för en skandal för den allmänna rösträtten och för de partier, vilkas ledare lyckats giva herremakten detta nya grepp över folket.

Frilösning av arrendejordbruk utgör, vid sidan av en effektiv kolonisation inom hela riket av odlingsmark med tillbehör för bildandet av nya jordbruk, provet på viljan till en allvarlig jordreform.

Det gäller den myckenhet småbruk, som upplåtas på permanent arrende, därför att jordägaren icke är jordbrukare eller eljest icke i tillfälle att själv bruka jorden. Till större delen utgöras dessa arrendegårdar av gamla bondejordbruk, som kommit under främmandes ägo. I en myckenhet fall innehavas de ännu av släkter, till vilka besittningsrätten övergått ifrån förfäder i ett eller flera led, understundom genom århundraden.

I valprogrammen prisades en självägande bondebefolkning såsom en styrka för landet och för den befolkning, som kan föfoga över sin jord och nedlägga intresse på dess brukande. Ur denna åskådning har även framgått den genomgripande lagstiftning, som förbjuder bolag att utan till-

Frilösning av
arrendejord-
bruk.

stånd förvärva jordbruk och i all synnerhet bondgårdar såsom samhällsvådligt. En följd av en sådan åskådning och en sådan lagstiftning bör då också vara ett ingripande, där ett sådant missförhållande redan inträtt, i syfte att befria jordbrukets idkare från främmandes herravälde.

En social arrendelag kan icke bereda arrendatorerna fullständigt skydd. Den har till uppgift att giva dem en viss trygghet under övergångstiden. En frilösning kan svårligen komma till stånd på en gång och får icke påtvingas arrendatorerna, vilka böra få välja frivilligt och även bestämma den tid, som passar dem. Det är förut erinrat hurusom norrlandskommittén höll före, att frilösning vore en sak som borde komma på dagordningen sedan, med ledning av kommitténs betänkande, det första genombrottet i jordfrågan blivit förverkligat. I anslutning till denna uppfattning har jordkommissionen framlagt förslag därom, vilket, om än med variation i detaljerna, kan sägas i principen varit enhälligt omfattat av ledamöterna.

Emellertid ha de tre äganderättspartiernas ledningar vid 1924 års riksdag lyckats beveka sin klientel att begynna den nu stundande uppmarschen emot detta mål genom att taga avstånd från detsamma. De frisinnades ledare ha icke heller rört ett finger till arrendatorernas förmån, och hur de menige röstat vet man icke. Därmed har man också slagit vakt om den allmänna obenägenhet för en sådan jordreform, som enligt sakens natur och jordkommissionens enquête förefinnes bland jordbolagen och de enskilda godsägarna i landet.

Detta avståndstagande är en intressant episod i det brådskande stora återtaget från de tre partierna för hävdande av den stora jordegendomens okränkbarhet.

Såsom justitieminister utfärdade nyliberalernas nuvarande ledare instruktion för jordkommissionen. I denna uttalade han sympati för en tvångsavlösning i viss omfattning av jord såväl för bildandet av nya jordbruk som för avlösning av arrendejordbruk samt uppdrog åt kommissionen att avgiva utlåtande därom. Sedan har han plötsligt ändrat position samt i tal och skrift och valmanifest tagit väsentligen avstånd från sin instruktion och velat uppskjuta frågans prövning till ovissa framtider.

I andra lagutskottet diskuterades, såvitt jag vill minnas år 1922, denna fråga i samband med annan jordfråga. Därvid uttalades sympati för en friköpningslagstiftning av utskottets nyliberale ordförande. En konservativ ledamot av utskottet, Frändén, förklarade, att när den saken en gång kom före skulle han stödja densamma. Till och med utskottets ledamot, Magnusson i Skövde, ställde i utsikt eventuella sympatier för saken. Av denna debatt i förening med regeringens instruktion för jordkommissionen trodde jag mig kunna anmäla i kommissionen att den stora saken förmodligen var i hamn.

Däruti styrktes jag även av riksförbundaren Wohlins ställning i ämnet. Den 10 mars 1920 hade han nämligen i första kammaren under en debatt om ensittarlagen debuterat med följande yttrande:

»Detta är en förpostfäktning till de stora jordpolitiska strider, som kunna väntas under kommande år inom riksdagen. För mig framställer sig tidsläget så, att vi med all kraft måste gripa oss an med det stora friköpningsverket, som har till syfte att förvandla till självägare måhända ett sextiotusen- eller sjuttiotusental nyttjanderättshavare till svensk jord, för att därmed stärka det självägande svenska bondeståndets motståndskraft i de hårda tider som stunda.»

Detta storvulna erbjudande motiverades dock icke av uttalad medkänsla för arrendatorsfamiljerna utan, såsom det nästan förefaller, mera av en politisk förhoppning att öka bondeförbundets numerär. Kanske var det därför, som det sedan gick så lätt att återkalla detsamma.

Uti jordkommissionen var Wohlin till och med så ivrig, att han sade sig ha föga intresse för en social arrendelag såsom en onödig övergångsform. Han förordade i stället ett omedelbart genomförande av hela frilösningen inom en jämförelsevis kort tid, varefter någon frilösning vidare ej skulle få ifrågakomma — en ståndpunkt som övriga ledamöter av flera skäl ej ansågo sig kunna tillstyrka.

Döm då om vår förvåning, när Wohlin sedan i en av honom jämte Olsson i Kullenbergstorp avgiven reservation förklarade, att friköpningsfrågans utredning borde föregås av en arrendelags genomförande och att själva friköpningen, om den komme till stånd, borde inskränkas i högsta grad. Således borde den knappast omfatta några arrenden under enskilda gods, och även friköpning av arrenden under bolag var av reservanterna omgärdad med så många undantag och så mycken »varsamhet» i flera avseenden, att man kan nästan fråga sig, om ej till friköpning återstod endast en handfull arrenden av de förespeglade sjuttiotusen.

Vid 1924 års riksdag befunno sig i lagutskottet sympatierna från 1922 fullständigt bortblåsta från både höger, nyliberala, frisinnade och bondeförbundare, och i riksdagen, där Wohlin sällan uppträtt i jordfrågor, vidhöll han nu sin reservation.

Lagutskottet fann det numera kunna befaras att genom avlösning skulle kunna skapas en klass ekonomiskt svaga småbrukare. Ett naturligt urval måste därför äga rum. Den frilösning, som borde ske, ansåg utskottet böra hänskjutas till frivilliga uppgörelser eller, som utskottet uttrycker sig, till »en naturlig frigörelseprocess». Denna process överlämnade utskottet dock icke till något urval utan till slumpen. Utskottet kunde ju ej åberopa i detta fall något allmänt utbud till försäljning, men trodde sig »kunna antaga» att, sedan jordkommissionens enquete av år 1920, det inträtt en bestämd förskjutning i riktning mot frivilliga försäljningar. I varje fall skulle verkningarna av arrendelagstiftningen avvaktas.

Lagutskottets avstyrkande bifölls i första kammaren med 65 röster mot 35, vilka senare tillföll den, underligt att säga, av allenast socialdemokrater avgivna reservationen, som förordade en anhållan om förslag till lag om avlösning av arrendejordbruk.

I andra kammaren föranledde den stora frågan en mycket kort debatt mellan två talare, Hage för reservanterna och Magnusson i Skövde för utskottet. Frågan brände tydligen. Man var icke angelägen att offentligt före valet demonstrera sitt avståndstagande. Icke ens Lindman yttrade sig. Utskottets hemställan bifölls med 82 röster mot 77, vilka senare tillföll reservationen.

Även denna stora jordreform skall sålunda byggas på »frivillighet», eller med andra ord på aktiernas och obligationernas samt godsägarnas nåde. Härom må anmärkas följande.

1) Det blir på detta sätt för det första ingenting åtgjort mer än som framtvings av fruktan för en befarad lagstiftning eller möjligen av ovilja mot en arrendelagstiftning.

2) För det andra kommer den utstyckning, som må äga rum för att undgå en lagstiftning, att ske slumpvis utan iakttagande av någon social hänsyn och utan lika rättvisa åt alla. Vad ovan erinrats om »frivillig» upplåtelse av odlingsmark för nya jordbruk gäller i tillämpliga delar även här. Därtill äventyras även följande missförhållanden:

3) Ingen verksam kontroll kommer att utövas för att de utbrutna jordbruken må få tillräcklig jord med tillbehör. De allmänna villkor mot utbrytning, som må komma till stånd i en ny skifteslagstiftning, äro ännu icke antagna. De komma ock, av förslaget att döma, att innehålla föga effektiva föreskrifter med hänsyn till såväl formuleringen av förbehållen som kompetensen och pålitligheten hos dem, som skola tillämpa lagen. Till och med under den norrländska ägostyckningslagens hägn har vad som helst kunnat äga rum till förhindrande av lagens rätta tillämpning. Därpå lämnar landshövding Widéns kamp mot lantmätare i Jämtland och regeringsrätten ett exempel. (Se jordkommissionen, del IV, sid. 123.)

4) Ingen kontroll utövas på att prisen bliva skäliga. Det står jordägaren fritt att betinga köpeskillingar, som icke kunna av arrendatorn betalas eller av jordbruket bäras. Ja, det skall även stå jordägaren öppet, att taga ut ersättning av arrendatorerna för deras och deras förfäders nyodlingar. Detta senare är väl en belysande tillämpning av det bekanta ordet om att »egendom är stöld». Sådana skriande missförhållanden är det också en frilösningslagstiftnings uppgift att förekomma.

5) Vidare taga riksdagens majoriteter ingen hänsyn till individens rätt. Den arrendator, som sitter vid jorden sedan någon avsevärd tid, och i all synnerhet, då arrenderätten gått i arv under släktled, har en moralisk företrädesrätt att bliva ägare till sitt hem och ej kastas ut i hårda öden av främmande. Även denna rätt måste skyddas av samhället eller åtminstone av »ett kristet samhälle».

Riksdagens ledare för värn om den stora egendomens okränkbarhet och även de frisinnade ledarna ha emellertid, medvetet eller omedvetet, givit denna egendom full frihet att sälja till vem som helst med åsidosättande av hemmets helgd, arbetets rätt och den verkliga jordbrukarens moraliska

äganderätt till hemmet och sitt arbetsresultat. För åtskilliga är sedan anropades statsmakten av arrendatorer i Jämtland om skydd mot detta äventyr och deras landshövding Widén erinrade även då i riksdagen om denna angelägenhet.

6) Genom detta statsmakternas återtag från sina skyldigheter, blir en arrendator, som erbjudes köpa, icke heller i tillfälle att välja den tid, som passar honom. Även av denna anledning kan hans hem och utkomst gå ifrån honom. Att få sälja och köpa utan hänsyn till människorna eller framtiden förmenas vara det yppersta rättesnöret för en svensk jordpolitik.

7) Såsom redan erinrats leder denna statskonst till att bolagen och godsen få andrum för att till sin fördel kunna åstadkomma socialt otillfredsställande och individuellt orättrådiga överlåtelse. Detta ser man säkerligen icke heller ogärna i en riksförsamling, där herremakten, som ovist tror sig hava intresse av en sådan ordning, styr och ställer efter sitt gottfinnande.

8) Genom lösningens överlämnande till frivilligheten och blinda öden åstadkommes även, att arrendatorns personliga beroende av jordägaren kan godtyckligt bibehållas. Detta är kanske det viktigaste intresset för jordägaren i de flesta fall. Det skall villigt medgivas, att en lagstiftning om frilösning kommer att betyda en expropriation av detta husbondevälde utan penninglösen, vilken utgår endast för marken. Men hällandet av slavar och slavhandel är ju förbjudet, säges det, i de europeiska samhällena. I detta fall hava dock den stora äganderättens värnare i riksdagen ej velat lämna något bidrag till förbudets upprätthållande.

Även denna kapitulation, till och med från andra kammaren, för bolagsväldet och de stora godsens okränkbarhet utan hänsyn till människorätt, utgör en märklig milstolpe i parlamentarismens och den allmänna rösträttens historia. Må man då ej förvåna sig över, att den övre världen känner sig allt mera fast i sadeln för nedskrivning av jordfrågan och jordreformens uttunnande till ett sken.

Dylika segrar äro visserligen pyrrhussegrar, men rättens ankomst fördröjes. Det förflutna årets ovanifrån ledda beskedliga valrörelse förmådde ej att skänka jordfrågans realiteter något inflytande.

Den förut skildrade beslutsamheten hos nyliberalismen och högern att numera, till skillnad från deras benägenheter vid sekelskiftet, sätta den stora egendomens juridiska rätt framför människorätten återspeglar sig även mer eller mindre i behandlingen vid 1924 års riksdag av övriga jordfrågor, som ovan ej i detalj berörts.

1) *Social arrendelag.* Det stora medgivandet, som partiledningarna för värnandet av den stora egendomen gjort såsom vederlag för sina kardinala avslag, innefattas i erkännandet, att en social arrendelag bör få komma till stånd. Detta medgivande är dock så omtöcknat av farhågor och »var-

Övriga lagsiftningsämnen m. m. i jordfrågan vid 1924 års riksdag.

samhet», att det är svårt att göra sig en bild av vad som skall kunna slutligen framgå ur ett sådant vankelmod.

Andra lagutskottet vid sista riksdagen varnar uttryckligen för att »allt för mycket åsidosätta jordägarnas berättigade intressen», men varnar ingenstades för att allt för mycket åsidosätta fördelar för arrendatorn, som kunna betyda något. Denna skillnad är symptomatisk.

Vidare beskäres frågan genom erinran, att jordbruket företer väsentliga olikheter och att dessa olikheter måste beaktas i lagen. Den trygghet, som bör beredas en arrendator i viss upplåtelse, disposition av nödiga åbyggnader, företrädesrätt till ny upplåtelse, ersättning för nyodlingar m. m. dylikt är emellertid av enahanda natur i hela landet.

Det betonas också, att inarbetandet av de nya bestämmelserna i allmänna nyttjanderättslagen måste särskilt uppmärksammas. Någon rimlig anledning gives icke till en sådan oreda, som vid sekelskiftet aldrig ifrågasattes. Ivern att få placera den sociala lagen eller vissa dess delar in i den allmänna arrendelagen finner ingen annan förklaring än en förhoppning, att av lagteknisk hänsyn utrymme icke skall kunna beredas i den allmänna arrendelagen för betydande sociala bestämmelser.

Tillika erinras, att en fortsatt bearbetning av föreliggande material enligt utskottets mening vore oundgänglig, och torde i den böra inrymmas »tillbörlig plats åt i landets skiftande jordbruksförhållanden väl initierade personer». Således, uppriktigt sagt, en ny beredning av konservativa personer eller med andra ord det stora återtågets män, som skulle få befogenhet att uttunna arrendelagens innehåll i möjligaste mån. Denna bön synes redan gått i uppfyllelse.

Efter detta allmänna attentat mot den nya lagens innehåll inlåter utskottet sig på detaljer.

Beträffande lagstiftningens omfattning förordas noggrann omprövning, huruvida ej modifikationer därutinnan borde vidtagas. Särskilt vore det »givetvis ej att anses såsom för visst, att vad som lämpligen kan stadgas om bolagsarrenden jämväl obetingat bör gälla arrenden under fideikommiss och andra större gods».

Minimiarrendetid är man med om, men vill sätta den till femton år i stället för, såsom sker vid statsupplåtelser och ifrågasattes av norrlandskommittén och den gamla andra kammaren, till tjugu år. Denna skillnad tillägges stor betydelse. För övrigt förordas femton år endast för bolag och spekulanter, men en lägre tid för utarrendering från fideikommiss och större gods. Mot en rätt för arrendator att, såsom norrlandskommittén och den gamla andra kammaren ansågo rättvist och oundgängligt, kunna tidigare uppsäga avtalet ställer sig utskottet obenäget.

Inför den föreslagna företrädesrätten för arrendatorn till ny upplåtelse vid upplåtelse tidens utgång (optionsrätt) har utskottet trevat så åt skilda håll med sina betänkligheter, att optionsrätten synes vara tämligen underkänd. Grunden till optionsrätten ligger dock däri, att arrendatorn är den

verkliga brukaren av jorden och bör därför tillförsäkras att för sig och sin familj få behålla sitt hem och sin utkomst. En kristendomsfråga således.

Arrendeavtalets förenande med arbetsskyldighet vill utskottet bibehålla för att tillförsäkra jordägaren arbetskraft och i övrigt bereda honom fördelar. Arrendatorsföreningarnas krav på arbetsskyldighetens avskaffande har ej ansetts förtjäna avseende.

Det medgives av utskottet, att jordägaren bör vara den, som närmast har att svara för, att å arrendefastigheten finnas nödiga åbyggnader. Jordkommissionen föreslog att dessa skulle vara i ett efter ortens förhållanden behörigt skick. Men utskottet ifrågasätter, om det ej vore tillfyllest, att de tillhandahöllos i ett brukbart skick. Därtill erinrar utskottet, att en byggnadsskyldighet dock skulle under stundom drabba jordägaren mycket hårt, samt att hänsyn härtill borde tagas i åtskilliga angivna avseenden.

Mot rätt för arrendator att verkställa nyodling har utskottet i princip ej något att erinra, men hyser betänkligheter mot rätt för arrendator, att till nyodling intaga annan mark än den som faller under arrendet. Det blir således fortfarande lätt att kringgå en odlingsrätt genom att blott utarrendera de odlade ägorna, såsom gemenligen också sker i Norrland. Gottgörelse för jordförbättringar anser utskottet väl vara önskvärd, men finner åtskilliga omständigheter å andra sidan tala däremot.

Det är väl ofrånkomligt, att någon ryggrad genomgår författningen, för så vitt något avsevärt och rättvist skall uppnås för den svagare parten. I stort sett kan sägas, att utskottet i dessa »lika ömtåliga, som svårlösta spörsmål» först och sist förordar »nödigt varsamhet» och framför allt »ytterligare överväganden».

2) *Arrendeförlängningslagen*. Denna förelåg vid 1924 års riksdag för femte gången. Den enda utsikten att få något igenom i första kammaren var även då fästad vid bondeförbundets lagutskottsrepresentanters kompromisslinje, enligt vilken lagen skulle omfatta endast bolags- och spekulanter arrendejord.

Redan vid tidigare tillfällen hade många bondeförbundare gått på högerens och liberalernas rena avslagslinje, till vilken anslöto sig de frisinnades utskottsledamöter. Vid 1924 års riksdag gingo emellertid bondeförbundets medlemmar, såsom det förmodades, tämligen mangrant över på högerens och nyliberalernas återtåg i jordfrågan även i denna del. All arrendeförlängning avslogs i första kammaren med 61 röster mot 43. I andra kammaren bifölls kompromissförslaget med 93 röster mot 62, vilka senare avgåvos för rent avslag. Här förelåg således en deciderad åtskillnad mellan de båda kamrarna, beroende säkerligen icke minst därpå, att, med hänsyn till censusbestämmelserna för valbarhet till första kammaren på grund av ägande jordegendom, företrädesvis endast godsägare och deras vederlikar bland bönderna kunna bliva valbara till första kammaren.

3) *Vanhävdslag*. Den norrländska vanhävdslagen avser endast bolags- och spekulanters jordbruk. Detta dels därför, att vanhävd företrädesvis förekommer å sådana fastigheter i följd av minskat intresse hos såväl jordbrukaren som arrendatorn och dels därför, att lagen behövdes såsom komplement till en social arrendelag till förekommande av dennas kringgående.

Lagutskottet vid sista riksdagen medgav, att en vanhävdslag vore tillräddlig såsom komplement till en social arrendelag. Emellertid fann utskottet viktiga skäl tala för lagstiftningens utsträckning till alla jordbruk, men ville icke förneka, att möjligen »praktiska hänsyn» kunde föranleda till att den ej erhöi större räckvidd än den sociala arrendelagen.

Om denna fråga råda olika meningar inom alla partier. Under striden om norrlandslagstiftningen förordades emellertid från den industriella högern en allmän vanhävdslagstiftning såsom den enda »rättvisa», uppenbarligen lika mycket för att därigenom få all vanhävdslagstiftning avslagen och således en bräsch skjuten i norrlandslagstiftningen över huvud taget. Det är icke uteslutet, att en dylik hänsyn fortfarande gör eller kommer att göra sig gällande på åtskilliga håll. För min del, i likhet med de socialdemokratiska reservanterna i 1924 års lagutskott, anser jag fortfarande en vanhävdslagstiftning böra riktas endast mot sådan arrendejord, som ej brukas av ägaren. Att lägga även hela klassen av yrkesjordbrukare under vanhävdslagen, därtill förekommer enligt min åsikt ingen rimlig anledning med undantag möjligen för större gods.

En grundläggande fråga är, om jordägaren eller arrendatorn skall i första hand svara för vanhävd å utarrenderad jord. Norrlandslagen fastslår och jordkommissionen föreslår, att ansvaret skall åligga jordägaren. Lagutskottet ansåg emellertid billighetsskäl tala för en motsatt ordning, men trodde att möjligen »praktiska skäl» även här kunde föranleda att nödgas stanna vid norrlandslagens ståndpunkt. De socialdemokratiska reservanterna, som funno utskottets motivering hava erhållit en alltför invecklad och svävande läggning över huvud taget, anmärkte i denna punkt, att vanhävden vore en följd också av arrendesystemet och i allmänhet minst lika mycket ett förvållande från jordägarens sida. Att lägga ansvaret på den oftast egendomslöse arrendatorn, som dessutom ej sällan kommer och går ifrån gård till gård och ofta mottager jordbruket i ett vanhävdadt skick, innefattar säkerligen en lycklig utväg för att göra lagstiftningen tämligen värdelös. Detta insågs allmänt vid norrlandslagstiftningens införande. Jordägaren har för övrigt även enligt norrlandslagen rätt att före arrendetidens utgång uppsäga en arrendator, som vanvårdar jordbruket.

Norrlandslagen avsåg att skydda de gamla bondejordbruken och att därför icke heller deras *åbyggnader* skulle få förintas. Domstolarna vantolkade dock lagen så, att hinder ej fanns att sammanslå flera bondejordbruk och utriva byggnaderna på en del av dem, blott jorden sköttes skap-

ligt och grödan kunde inbärgas i annat jordbruks åbyggnader. I likhet med jordbrukskommissionen ansåg även lagutskottet, att ett dylikt missförhållande borde undanröjas, med utrymme dock för sammanslagning i uppenbart skäligen fall.

I första kammaren bifölls utskottets hemställan om förslag till lag rörande vanhävd å jordbruk. Beträffande motiveringen hade yrkats bifall även till den socialdemokratiska reservationen. Då talmannen hörde ja för utskottet, begärdes emellertid ej votering. I andra kammaren yrkade Lindman avslag å det hela, varefter utskottets hemställan bifölls med 98 ja mot 70 nej.

4) *Provisorisk lag om ändring i norrländska vanhävdslagen till skydd för åbyggnader å jordbruk.* Av skäl ovan nyss sagts hade jordkommissionen föreslagit en omedelbar ändring i nämnda lag till förhindrande av åbyggnaders oskäligen bortrivande. Lagutskottet tillstyrkte motionen därom. Tre högermän, den nyliberale ordföranden och den frisinnade Ödström reserverade sig för avslag. I första kammaren bifölls förslaget med 51 röster mot 44. I andra kammaren ingick även denna hemställan i det avgörande om vanhävdslagstiftningen, som ovan sägs. Författning i ämnet har sedan utfärdats.

5) *Ensittarlagen.* Denna olyckligt avfattade lag, som utgavs 1918 utan att då kunna erhålla någon nämnvärd tillämpning, har därefter åren 1920 och 1922 förbättrats i ett par avseenden. Den proposition, som förelåg år 1922, avsåg även en del andra oöundgängliga förbättringar. De förnämsta av dessa voro att frilösning av tomten till det egna boningshuset skulle kunna få ske tidigare än vid tomtupplåtelsestidens slut, att lagen även skulle få avse juridiskt självständiga fastigheter och att lättnader skulle ske i förbudet mot inlösen av tomt, som låg på mindre avstånd än 200 meter från huvudgården med omgivningar. En prövning av dessa med flera ämnen medhans icke.

I en av jordmotionerna år 1924 framlades denna proposition ånyo i sin helhet. Lagutskottet ansåg nödigt, att frågan i sin helhet ånyo uppskötts särskilt på grund av samband med den tillämnade nya skifteslagstiftningen. De socialdemokratiska reservanterna hemställde, att de år 1922 ifrågasatta förbättringarna nu omedelbart tillsvidare antogos, så att ej en del personer under väntetiden blevo nödlidande.

I första kammaren bifölls utskottets hemställan med 56 röster mot 38 samt i andra kammaren med 94 röster mot 86.

6) *Upphävande av fastighetsfideikommiss.* Man synes nu vara enig om, att dessa fideikommiss böra upphävas. Beträffande tiden, inom vilken det bör ske, omfattningen och sättet i övrigt råda däremot olika meningar. Stora strider förestå säkerligen på detta område.

Jordkommissionens majoritet har väsentligen anslutit sig till den nyligen i Danmark antagna lagen i ämnet, vilken bemödat sig om en snabb och rationell lösning. Mot ett sådant steg synes den svenska konservatismen

och liberalismen komma att resa motstånd. Lagutskottet vid 1924 års riksdag fann tydligen detta ämne så brännbart, att utskottet förklarade sig »ej finna skäl att närmare ingå på de olika spörsmål, som möta vid en avveckling av fastighetsfideikommissen». Utskottet inskränkte sig till att förorda en skrivelse i likhet med den, som avläts 1909, med begäran om lag i syfte att fideikommiss måtte kunna för bildande av nya självständiga jordbruk eller egna hem helt eller delvis säljas, mot det att köpeskillingen i stället sättes såsom fideikommiss. Denna hemställan bifölls av riksdagen.

7) *Utsträckning av norrländska ägostyckningslagen.* Ett utslag av benägenheten att undanskjuta de sociala jordfrågorna är det på sista tiden ivriga betonandet, att den tillämnade nya skifteslagstiftningen måste i första hand komma till en lösning. På samma gång antydes, att därmed har ett stort steg tagits i jordfrågan. Den senast avgångne justitieministern har vid upprepade tillfällen gjort sig till talsman för detta åskådningssätt.

Det viktigaste är väl, att nödlidande svenska medborgare bliva hjälpta så fort som möjligt och innan det för många av dem blir för sent. Det föreliggande förslaget till lag om delning av jord å landet kan då snarare få anstå, i fall ej båda frågorna på en gång kunna föreläggas riksdagen. Detta nya förslag löser icke någon av de förenämnda sociala jordfrågorna och i varje fall icke bättre än den nuvarande skifteslagstiftningen.

Det enda moment, som här har väsentlig betydelse, är förslagets strävan att ägna någon tillsyn, att utbrutna jordbruk få lämpliga ägor. Ett utslag sålunda av den ständiga kretsgången uti svensk skifteslagstiftning såsom byggd än på fri delning och än på besuttenhet. Men just i denna punkt av det nya förslaget ha ivrarna för skifteslagstiftningens företrädesrätt hållit sig borta med sitt intresse.

För att i tid förekomma olämpliga utbrytningar under väntetiden på en ny lagstiftning föreslog nämligen jordkommissionen norrländska ägostyckningslagens provisoriska utsträckning till hela riket. Denna brådskande fråga framlade justitiedepartementet icke för 1924 års riksdag. Då i stället motion även härom framfördes från socialdemokraterna, restes motstånd däremot. Slutligen blev dock inom lagutskottet majoritet för en utsträckning av norrlandslagen till Stockholms, Uppsala, Örebro och Västmanlands län samt vissa delar av Kopparbergs län jämte ett motsvarande tillägg till lagen om jordavsöndring. Någon begriplig anledning att ej utsträcka norrlandslagen till hela riket förelåg icke. Överallt behövdes för ett jordbruk tillräckligt med odlad jord och eventuellt även odlingsmark, skog och bete. Den tillämnade nya lagen om delning av jord på landet avser hela riket. Länsstyrelsen i ett så sydligt län som Blekinge tillstyrkte norrlandslagens provisoriska utsträckning dit.

Utskottets hemställan bifölls emellertid av riksdagen; i första kammaren med 53 röster mot 27, vilka senare voro för avslag å det hela. Författning i ämnet har sedan utfärdats.

8) *En organisation för handläggning av sociala jordfrågor.* Varje social jordlag behöver någon organisation för att kunna bringas ut i livet. En stor splittring i detta avseende förefinnes redan. Jordkommissionen ansåg en sådan splittring ej böra ytterligare fullföljas med varje social jordlag, som tillkommer. Kommissionen kunde således rimligtvis ej undgå att föreslå ett enhetligt förfarande och en kvalificering av arbetskrafterna. Detta förslag gick i enahanda riktning som ett uttalande av 1919 års riksdag.

En av riksdagsmotionerna år 1924 begärde därför förslag till en för handläggning av de sociala jordärendena lämpad organisation. Lagutskottet tillstyrkte ett övervägande av behovet och lämpligheten av en sådan organisation. Tre konservativa och den nyliberale ordföranden yrkade avslag. För många motståndare till jordfrågans verkliga framfärd är en effektiv organisation av densamma en föga önskvärd sak. Icke ens ett övervägande av dess behövlighet vill man medgiva. Utskottets moderata hemställan avslogs därför i första kammaren med 52 röster mot 37. I andra kammaren bifölls utskottets hemställan med 91 ja mot 84 nej.

9) *Fastighetskrediten.* En invändning, som de flesta förslag till ingripande för den sociala jordfrågans lösning sedan gammalt mött, äro ingrepens förmodade skadlighet för fastighetskrediten. Det är företrädesvis den granskande juridiken, varifrån detta motstånd ivrigt reses. Någon benägenhet att väga denna olägenhet mot förslaget allmänna nytta förekommer sällan. Ett sådant vägande förutsätter medkänsla för detta allmänna gagn. I formernas värld saknas denna hänsyn allt för mycket och det är därför, som, så vitt jag förstår, från denna värld uppsnappas tillfällena att kunna föra fram en formell invändning utan något sinne för sakliga proportioner.

De enskilda kreditgivarna låter man åter sinsemellan husera med varandra hur som helst. En utebliven räntebetalning på en in-teckning är en tillräcklig anledning att få sätta en fastighet på exekutiv auktion. Såsom bekant reduceras genom sådana auktioner ofta, ja sannolikt oftast, fastighetsvärdet genom låga inropssummor. Ofantliga summor gå på detta sätt årligen förlorade för kreditgivarna i landet.

Tänk vidare på konjunkturerna, denna mäktiga naturkraft, som leker fritt och ohejdat med fastighetsvärdena på ett verkligen högst äventyrligt sätt. Och ändå existerar fastighetskrediten!

När det däremot gäller den sociala välfärden frammanas vid både möjliga och omöjliga tillfällen fastighetskreditens spöke mot densamma. Det förefaller nästan, som om jorden vore till för denna kredit och icke för människorna. Den utbroderas då såsom det finaste och ömtåligaste av allt, som man icke ens får andas på.

Vid 1924 års riksdag utsmyckade andra lagutskottet upprepade gånger sina avstyrkande eller bekymrade framställningar i jordfrågan även med

detta förhinder. Utskottets allmänt hållna korta utläggningar härom voro, så vitt jag förstår, byggda på de lösaste antaganden.

*Den
nuvarande
situationen
jordfrågan.*

De förra hösten hållna valen till andra kammaren hava som sagt icke haft någon betydelse för jordfrågan, ehuru det ibland förmenats, att så borde skett. Samtliga tongivande partiledningar hava framfört militärfrågan såsom landets viktigaste angelägenhet och alla andra spörsmål drunknade i valrörelsen. Det är väl möjligt, att något antal jordfolk, åtminstone i Norrland och Dalarna, röstat med socialdemokraternas valsedel på grund av dessas hållning i jordfrågan vid senaste riksdag. En del socialdemokratiska tidningar och riksdagsmän lära nämligen under valrörelsen verkat åtskilligt i dessa landsdelar även för jordfrågan. Detta inslag inverkade dock ej på valets resultat i det stora hela. I en nutida valrörelse trollas bort på skilda sätt även de solklaraste mänsklighetsfrågor och dessa äventyra sålunda numera att få vara vad de äro. Även i jordfrågan mörknar det för närvarande över vägarna.

Det måste bekännas, att den allmänna rösträtten och parlamentarismen i väsentliga delar ej motsvarat våra illusioner. Vi satte för stor tillit till formernas förmåga och bortsägo för mycket från den mänskliga naturens oföränderligt lika beskaffenhet bland oss alla. Vi siktade med andra ord icke nog långt och våra tankar pejlade icke tillräckligt djupen. Kanske var detta också en ogörlig uppgift på den tiden och den nutida förmörkelsen bebådar måhända ingenting mindre än en morgonrodnad omsider för dessa större uppgifter.

Demokratiens och parlamentarismens förutsättning var, att valfolket tänkte självt och förelades sådana frågor, om vilka man understundom kan säga, att folkets röst är guds röst. Denna förutsättning faller bort, i samma mån intressepartierna splittras och uppdelas. Programmen bliva då allt snävare och mera tillgjorda. De gamla sanningarna få ej rum i dem och horisonterna skymmas av krutröken från de otaliga maktstridernas knall-effekter.

De menige få ingen vägledning som de förstå. De bliva därför alltmera behärskade av funktionärerna och sina tidningar. Man nödgas taga för gott vad som bjudes. Knappast står annan utväg valmannen tillbuds än att, utan inre övertygelse, låta tvångskommendera sig till krigstjänst i de olika konstellationernas anlopp mot varandra för erövring av makten. De andliga makterna, de enda praktiska, avsättas från ledningen och avföras understundom med begabberi från dagordningen.

På detta sätt äventyras, att demokratien blir alltmera en form och drives fram att skotta sin egen grav. I den mån folket sålunda blir maktlöst och underkuvat, uppstår nämligen här och var frågan vad hela apparaten tjänar till. Tankar på envælde och diktatur, utan onödiga omgångar, stiecka upp huvudena. Våldet träder osminkat fram igen från skilda håll och presenterar sig med sin bockfot såsom frälsaren.

Det är säkerligen dessa tidsföreteelser, som förklara och möjliggjort det stora återtaget i jordfrågan från sekelskiftets besjälade intresse för densamma. Den patriarkaliska konservatismens sista flämtande laga har sloeknat. Aktiekonservatismen har ensam övertagit parollerna samt stormar segrande alltmer de forna vänsterpolitiska höjderna, från vilka sedan gemensamt beskjutas folkets gamla värnlösa illusioner.

Under sådana förhållanden ansåg mången, att av den senaste konservativa ministären rimligtvis icke kunde förväntas mera än högst en skumplöjning i jordfrågan. De uttalanden, som år 1924 skedde i riksdagen från justitie-, jordbruks- och kommunikationsministrarna, gävo bekräftelse på denna förmodan. Sedan har åter ett ministärskifte ägt rum och förhoppningar väckts, att den socialdemokratiska regeringen skulle finna utvägar att klart bebåda och framföra åtminstone de i själva verket mycket måttfulla tankar, som tagit sig uttryck i den konservativa och liberala majoritetens meningar inom norrlandskommittén och vidare utvecklats av jordkommissionen. Den nuvarande justitieministern inlade ju också förra året den största förtjänsten i att åtminstone det socialdemokratiska partiet i sin helhet inom riksdagen upptog och frambar nämnda riktlinjer i jordfrågan.

Ärendets behandling har sedan fortskridit på följande sätt. På justitieministerns förslag har tillkallats såsom jordsakkunniga i arrende- och vanhävdfrågan riksdagsmännen Andersson i Rasjön (frisinnad), Gabrielsson i Teg (bondeförbundare), Nilsson i Tänga (socialdemokrat) och Pettersson i Bjälbo (konservativ), med revisionssekreteraren Geijer och jordkommissionens sekreterare revisionssekreteraren Ekberg såsom juridiska biträden. Dessa fyra jordsakkunniga, vilka samtliga äro hemmansägare, hava hållit sammanträden, vilka för närvarande lära vara ajournerade för avfattning i lagtexten av överläggningarnas resultat. Dagordningen för denna departementala jordberedning bestämdes av justitieministern vid dess första sammanträde genom följande hälsningsanförande, som publicerades i pressen:

Att »jordfrågan» i sig innesluter många olika problem, som tränga till sin lösning, erkännes numera allmänt.

Nästan lika allmän torde emellertid den uppfattningen vara, att meningarna om bästa sättet att lösa dessa spørsmål gå allt för mycket i sär, äro varandra allt för motsatta, för att kunna jämkas samman.

Att denna uppfattning är så rotfäst synes i främsta rummet ha sin grund i de gängna tidernas strider kring jordfrågan, vilka lämnat kvar minnet av motsättningar, som försvärat eller omöjliggjort ett gemensamt arbete. Utan att söka undanskymma dessa skiljaktigheter, där de fortfarande bestå, har man anledning att fästa sin uppmärksamhet vid det omfattande arbetsfält, där de principiella motsättningarna upphört eller åtminstone mildrats.

Att sålunda jordbruksjorden bör bevaras åt den jordbrukande folkklassen och alltså åtgärder böra vidtagas till förekommande att denna jord blir spekulationsvara har ju redan vunnit erkännande genom nu gällande lagstiftning om bolags jordförvärv. Denna lagstiftning är emellertid delvis av provisorisk natur. Den bör ersättas med slutgiltiga författningar.

Och att man därvid på bättre sätt än hittills söker förebygga att gällande bestämmelser kringgås, lär vara en åtgärd, vilkens behövlighet ganska allmänt erkännes.

Några större meningsskiljaktigheter böra knappast vara att förvänta i fråga om lämpligheten av att få de skrankor undanröjda, som nu lägga hinder i vägen för att jord av viss natur — fideikommisssegendom och ecklesiastika jordar — får upplätas exempelvis till egna hem eller för bostadsändamål.

I fråga om nu gällande lag om rätt för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område erfordras åtskilliga jämkningar, varom sista riksdagen också avlatit skrivelse.

Den måhända viktigaste frågan på jordlagstiftningens område synes mig emellertid vara en social arrendelag, som tillförsäkrar nyttjanderättshavare en mera tryggad ställning, och vilken såväl därigenom som genom sitt innehåll i övrigt leder till ett bättre brukande och utnyttjande av den utarrenderade jorden.

Den stora vikten av en ändamålsenlig arrendelagstiftning framgår bäst därav att omkring en fjärdedel av landets samtliga brukningsdelar, omfattande ungefär lika stor kvotdel av landets inägojord, för närvarande äro upplåtna på arrende. I anslutning till en social arrendelag bör även tagas under övertvägande frågan om föreskrifter till förhindrande av uppenbar vanhävd av jorden.

Ehuru icke direkt berörande de ämnen, vilka bruka inbegripas under den sociala jordfrågan, må omnämnas även det förslag till ny skifteslagstiftning, vilket nu är under omprövning i lagrådet och vilket, om det upphöjes till lag, säkerligen kommer att verksamt befrämja jordens ändamålsenliga indelning och därigenom bidra till jordbrukets förbättrande.

Jag har här sökt antyda ett arbetsprogram i jordfrågan — till den del detsamma faller inom lagstiftningens gebit — där principiella motsättningar i allmän politisk åskådning icke synas behöva stå hindrande i vägen för ett samarbete, men där givetvis många skilda meningar kunna yppa sig rörande bästa sättet att förverkliga gemensamma önskemål.

Då jag nu anmodat Eder att ställa Eder inom skilda delar av landet vunna erfarenhet till förfogande vid överläggningar rörande vissa av nyss antydda problem, så ber jag Er vara övertygade därom, att jag går till dessa överläggningar utan annan förutfattad mening än en ärlig önskan att söka finna den lösning på de olika frågorna, som är för landet och det allmänna den bästa. Och då jag är förvissad därom, att Ni alla lika förutsättningslöst gå till vårt gemensamma arbete, hyser jag den förhoppningen att vi därvid skola till sist nå fram till goda, positiva resultat.

Med dessa ord har jag velat hälsa Eder välkomna till arbetet.

Den 8—10 december 1924 hölls i Stockholm på inbjudan av centralförbundet för socialt arbete en *kongress i jordfrågan*, besökt av deltagare från hela landet. Detta initiativ var särdeles erkännansvärt och intresset för saken mycket stort. Efter en välkomsthälsning av kanslirådet von Koch öppnades kongressen av jordbruksminister Linders, som framhöll bland annat att all framtidsbärande politik vore idépolitik, men att det på samma gång nu gällde, att samla olika intressegrupper och skiftande uppfattningar till samverkan kring positiva gärningar. Dagordningen inleddes den första dagen med föredrag om vårt småbruks framtid av professor

Hanson samt om egnahemsfrågan i Sverige av statens egnahemsinspektör byråchefen Mannerfelt och riksdagsman Sjöblom. Den andra dagens diskussion inleddes med föredrag av borgmästare Pettersson om vissa aktuella jordlagstiftningsfrågor (social arrendelag, vanhävdslag samt ensittarlag), varvid utförligt redogjordes för jordkommissionens förslag i dessa ämnen. Den tredje dagen föregingos överläggningarna av föredrag om norrländska kolonisationsfrågan av landshövding Ringstrand och borgmästare Lindhagen. Den förre talade om den fortgående kronokolonisation å kronans mark. Den senare betonade, att den aktuella kolonisationsfrågan enligt hans uppfattning nu var rikets kolonisation och att i Norrland kolonisation å enskild jord särskilt bolagsjord med minst lika fog som å kronans sämre belägna mark. Frågorna om rikets kolonisation, expropriation av odlingsmark och tomtmark samt frilösning av arrendejordbruk voro icke upptagna på kongressens dagordning. Ett par norrländska arrendatorer, som deltagit i kongressen, uppsökte mig och uttalade sin hopplöshet över den officiella huvudstadspolitiken i jordfrågan. Deras intryck av kongressen var, sade de, att man hade föga eller intet avsevärt att vänta.

Efter konferensen sammankallades omkring 25 deltagare från landsbygden från olika delar av landet och bereddes tillfälle att inför de ovan nämnda jordsakkunniga avgiva yttranden rörande en promemoria om de olika spörsmål ifråga om de sociala arrende- och vanhävdslagarna, som jordkommissionens förslag upprullade.

Enligt vad jag erfarit lära sakkunnigas överläggningar om arrendelagen visat tendens att utmyнна i åtskilliga avknappningar i de förslag till arrendatorernas förmån, som jordkommissionens betänkande innehåller. Det kan av justitieministerns ovan intagna programtal, jordkongressens dagordning och andra förljudanden med fog befaras, att de stora frågorna om friköpning av arrendejordbruk och en expropriationslag som stöd för kolonisation blivit undanskjutna på obestämd tid. Detsamma gäller skäligen expropriation av tomtmark för bostadsändamål. Ovisshet råder om de öden, som förestå jordkommissionens uppfattning, att den kolonisationsfråga som nu klappar på dörren är rikets kolonisation, och icke blott Norrlands kolonisation, den senare gemenligen uttydd såsom innefattande kolonisation allenast av kronojorden därstädes. Jordfolket skulle på detta sätt kunna äventyra, att det till sist blev nyliberalernas, Eliel Löfgrens och Bror Petréns senaste jordprogram samt Arvid Lindmans och de övriga bolagsrepresentanternas reservation inom norrlandskommittén, som komma att behärska situationen.

Ätminstone synes detta vara Löfgrens förvissning enligt hans tal i 1925 års remissdebatt. Där avhånade han gycklande den nuvarande regeringen och fullföljde segersäll sina senare tiders bemödanden att sönderbryta det arbete i jordfrågan som upptimrats under ett fjärdedels sekel. Viss förmodligen om aktiekonservatismens obetingade bifall upphöjer han de nyliberala idéerna såsom ledare av hela landets politik trots partiets numerära litenhet.

Ju mindre överraskningar regeringen kommer att bjuda på, desto bättre, sade han. Han trodde sig kunna konstatera, att symptomen på sinnesändring hos regeringen blivit allt talrikare. Han trodde att man skulle få se, att, då dimmorna efter sommarens valstrid skingrats, det socialdemokratiska partiet visserligen behållit slagfältet men som krigsbyte lagt sig till med åtskilliga av sina motståndares meningar. I anslutning härtill yttrade talaren enligt tidningsreferaten till sist:

Justitieministern har på ett förtjänstfullt sätt gallrat bort omogna projekt. Beträffande jordfrågan har han inriktat sig på att få fram en gemensam linje för lösande av de mest trängande reformkraven. Varför har han ej tidigare slagit in på en sådan linje? Det bör också bemärkas att jordprisen sjunkit betydligt. Jordfrågan bör sålunda kunna lösas på den ordnade jordförmedlingens väg och utan allt tvång. Även i denna del böra vi söka oss fram på samförståndets väg.

Så lätt trodde talaren det vara att i skydd av den politiska dimman slå de liberala och patriarkaliskt-konservativa åsikterna i jordfrågan vid sekelskiftet på flykten och i stället såsom krigsbyte lägga sig till med bolagsreservanternas i norrlandskommittén meningar eller rättare sagt intressen. Villigt skall medgivas, att talaren säkerligen ej önskade främja något »omoget projekt». När allt kommer omkring, plockade han övermogna, kanske något maskstungna fallfrukter från aktiekonservatismens örtagårdar.

Man kan ju förstå, att nyliberalismens korade ledare, tillika ombudsman åtminstone hitintills hos Sveriges största jordägare, Stora Kopparbergs bergslag, samt ordförande i Vargöns jordaktiebolag och kanske åtskilligt annat också, möjligen instinktivt filosoferat sig till en uppfattning i jordfrågan för att kunna vara till lags för de båda herrar, som han måste tjäna. Men är det alldeles nödvändigt, att denna filosofi därför måste bli hela Sveriges, ja, till och med hela vänsterns jordprogram? Må konsulerna vaka över att menige mans bästa ej tager skada av ett sådant framträdande!

Mången som icke genomkämpat den svenska jordfrågan på dess alla ronter samt i skog och mark levat sig in i dess realiteter enligt folkets behov och uppfattningssätt, föreställer sig i bästa avsikt, att man nu måste dagtinga med äganderättpartiernas ledare och köpa sig till deras bevågenhet för att få åtminstone något. Så ligger icke saken, allra minst praktiskt enligt min uppfattning och framför allt erfarenhet. Det frisinnade partiet i varje fall och även det nyliberala kan under inga förhållanden våga motsätta sig att något göres. Detsamma kan väl sägas om bondeförbundet och till och med om det konservativa partiet. Den rätta taktiken är, att icke för långa tider överlämna spelet åt herremaktens nåde, utan framställa de i själva verket måttfulla krav, som inleddes av norrlandskommittén och ytterligare utvecklats av jordundersökningen och jordkommissionen. På detta sätt tvingas den nya aktiekonservatismen och dess fränder att medgiva mer än eljest, och genom sammanjämkning mellan kamrarna kan, såsom skedde norrlandsfrågan, ytterligare åtskilligt vinnas.

Norrlandslagstiftningen kom till stånd genom voteringar och icke genom undfallenhet eller, såsom det av Löfgren så bestickande kallas, »samförstånd». Detta måste fortfarande vara taktiken, eljest förspillas möjligheterna för folket under ööverskådliga tider. Vad detta innebär i ödeläggelser har ovan i detalj utvecklats.

Det är visserligen lockande för ett ideellt sinnelag att helst vilja tro, att i jordfrågan föreligga företrädesvis olika meningar om »bästa sättet» att lösa jordfrågorna. Tyvärr är en sådan förhoppning, så vitt jag förstår, i stort sett verklighetsfrämmande. Här framför allt spela intressena in på ett fruktansvärt sätt till landets avkristning. Jordfrågan måste utkämpas, eljest försumpas den. De Löfgren-Lindmanska trettio silverpenningarna måste avvisas och mötas med en fast hand vid statsrodret, vilket, som sagt ingalunda utesluter måttfullhet i styrelsesättet.

Förhållandet är, att endast genom en regeringsproposition med utarbetade lagförslag kommer ett verkligt liv i jordfrågorna och ställes riksdagen inför livets bistra allvar. Man utvinner mera i första omgången. Och vad som faller, faller dock framåt. Vid nästa valrörelse får jordfolket då omsider klara och begripliga linjer att hålla sig till. Dagtingan för aktiefolket är däremot sotdöden för jordfrågorna eller med andra ord för Lars och Greta.

Den jordpolitik, som förts i *Finland* av företrädesvis konservativa regeringar, giver ett föredöme. Vid den ovannämnda jordkongressen i Stockholm var närvarande överdirektören Elfving, chef för den finska kolonisationsverksamheten och vad därmed äger sammanhang. Vid ett samtal omnämnde han, hurusom med stöd av den finska lagen om friköpning av torparrenden av år 1918, huvudsakligen på frivillighetens väg i stort sett redan fulländats berörda befrielseverk. Detta hade ock underlättats av de då rådande goda jordbrukskonjunkturerna. Beträffande skapandet av nya jordbruk förklarade han, att man måste gå fram försiktigt. De nya lägenheterna måste anvisas i den ort, där nybyggaren hade stöd av föräldrahem och andra förbindelser. Således samma synpunkt, som ovan framhållits, vilket glädde mig. Tillika betonade han, att i Finland hade man till stöd för denna tillämnade kolonisationsverksamhet den för ändamålet år 1922 antagna expropriationslagen. »Vi äro så glada» sade han, »över att hava den». Den behövde säkerligen sällan användas, menade herr Elfving, men med den kunde man i regel komma till rimliga uppgörelser i alla erforderliga fall.

Vid 1924 års riksdag och sedermera i tal och skrift har man ofta sökt vilseleda en oupplyst menighet med att avfärda en expropriationslag och friköpningslag såsom allenast ett socialistiskt påfund. Det må då framhållas att deras uppgift är att bidra till jordfrågans lösning med ett stänk av kristendom. De genomfördes ock i Finland av en konservativ regering och expropriationslag föreslogs för Norrland och Dalarna av norrlandskommitténs konservativa och liberala majoritet (Douglas, von Feilitzen, Kinberg

och Berlin, konservativa, samt Bromée i Billsta, Kronlund, Wiklund och Lindhagen, liberaler, se sid. 2).

Det kan därför vara skäl, att statsmakten börjar med att genomföra en sådan lagstiftning åtminstone för Norrland och Dalarna liksom skedde i andra jordfrågor. Norrlandskommitténs betänkande i denna del vilar ännu oavgjort.

Det finns ock en särskild anledning, att fullfölja detta initiativ. Nära till hands ligger, att vid Norrlands kolonisation nu rikta sig också mot den enskilda jordens odlingslägenheter, vilka med hänsyn till läge äro bättre lämpade för kolonisation än kronoparkerna i lappmarken och i varje fall behöva även tagas med i räkningen. Vad angår kolonisation å Norrlands bondejord, varom riksdagen år 1918 avlätit en skrivelse, ansåg jordkommissionen att denna fortfarande borde uppmuntras genom den naturliga utvägen av hemmansklyvning mellan böndernas barn, dock med vissa i betänkandet angivna undantag, då odlingslägenheter även måste stå till buds för allmän kolonisation. Beträffande odlingslägenheterna å bolags- och enskilda spekulanter hemman borde denna stå öppen för allmän kolonisation med tillitande i främsta rummet av den naturliga kolonisationsmetoden.

Denna lagstiftnings införande i dessa landsdelar hämtar synnerligen befoget dessutom av historiska förhållanden, om vilka norrlandskommittén även erinrade. Samtliga odlingslägenheter å bolagsmark i Norrland och övre Dalarna hava nämligen i en icke avlägsen tid varit kronojord, som jämte skogen medelst de s. k. avvitrtingarna i Norrland och storskiftena i norra Dalarna skänkts till bondeklassen för utvidgning av gamla hemman och brytande av ny bygd. Det är icke för mycket, menade kommittén, att av denna stora gåva åtminstone odlingslägenheterna med någon husbehovskog återbördas till den jordbrukande befolkningen, för vilken dessa förläningar voro avsedda.

Jordfrågan befinner sig för närvarande i ett nödläge. Det är då kanske ett hopplöst företag, att inom riksdagen påkalla någon uppmärksamhet för jordfolkets välförstådda intressen. Någon betydelse måste det dock hava att hålla omistliga angelägenheter vid liv och slå vakt om parlamentariska traditioner från en tid, då de menige folkrepresentanterna betyde något.

Hjalmar Branting yttrade en gång, det är nu länge sedan, att han knappast trodde att industriarbetarna och jordfolket kunde hålla samman om en gemensam politisk frammarsch, utan förmodligen måste de bilda sina särskilda organisationer. Säkerligen menade han, att deras huvudintressen i dagspolitiken voro så pass artskilda, att man ej kunde påräkna tillräckligt intresse å ömse sidor för varandras oavvisliga krav. Det var ju också en tid då man till och med på socialdemokratiska kongresser förklarade, att jordfrågan var något partiet ovidkommande. För min del har jag alltid trott, att en sammanhållning mellan dessa båda grupper var ofrånkomlig för att vinna någon måttlig rättvisa och verkliga framsteg över huvud taget. Det ligger emellertid fortfarande något under Brantings erinran och i varje händelse är det

ett svårt missförhållande, att lantarbetare och småarrendatorer sällan eller aldrig erhålla någon representation i riksdagen, icke ens i andra kammaren.

Må vi se klart och kärleksfullt, den enda samlingslinje som kan förena och övervinna allt. Då sjunka politiska konstellationer undan som ett töcken och fram träder den anklagande, fascinerande bilden av den ringe mannen med de två tomma händerna och en medellös familj. Över honom sväva, hotande och kärlekslöst äganderättens helgd, fastighetskreditens spöke, juridikens bekymmer för formler och vakthållning kring det bestående, skogsväsendets företrädesrätt framför omtanken om människorna, jordägarens ovilja, övriga besittandes motvilja, partiernas rivalitet och fiskafängen, budgetens protester, hela härskaran av förhinder uti denna hindrarnas värld.

Det hemställes således nu till en början,

att riksdagen ville hos regeringen anhålla, att det av norrlandskommittén framlagda och av regeringen ännu ej prövade krav på en expropriationslagstiftning såsom stöd för angelägenheten att i Norrland och Dalarna å bolag och enskilda spekulanter mark bilda nya jordbruk, måtte omsider upptagas till behandling och föranleda en proposition till riksdagen.

Stockholm den 22 januari 1925.

Carl Lindhagen.

I förestående yrkande instämma undertecknade:

S. Luterkort. J. G. Walles. C. I. Asplund.
A. Björkman. Torsten Ström. Carl Eriksson.

